

ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК

Издави два пут сваког месеца у свескама од 3 и више табака. Цена је: за Србију 12 дин., а за Црну Гору, Бугарску, Босну, Херцеговину, Аустро-Угарску, Румунију и Турску 15 динара на годину.

ПРЕПЛАТА СЕ ШАЉЕ

Управи

Кр. Срп. државне штампарије.

А РУКОПИСИ УРЕДНИШТРУ.

XXII СВЕСКА

У Београду 30. Новембра 1886.

ГОДИНА VII

УКАЗИ ЊЕГОВОГ ВЕЛИЧАНСТВА

Његово Величанство Краљ благоволео је, на предлог министра просвете и црквених послова, указима својим од 1. Новембра ове год. поставити:

Милана Ђ. Милићевића, помоћника министарства унутрашњих дела, за библиотекара Народне библиотеке.

Јакова Павловића, начелника II класе министарства просвете и црквених послова, за професора богословије с годишњом платом од 6000 динара.

Ивана Павловића, за секретара IV класе министарства просвете и црквених послова, а да прима плату из буџетске позиције референта за црквене послове.

МИ

МИЛАН ПРВИ

ПО МИМОСТИ БОЖЈОЈ И ВОЉИ НАРОДНОЈ

КРАЉ СРБИЈЕ

ПРОГЛАШАВАМО И ОБЈАВЉУЈЕМО СВИМА И СВАКОМЕ, ДА ЈЕ НАРОДНА СКУПШТИНА РЕШИЛА И ДА СМО МИ ПОТВРДИЛИ И ПОТВРЂУЈЕМО:

ОСНОВНИ ЗАЈОН КРАЉЕВСКО-СРПСКЕ АКАДЕМИЈЕ

I

АКАДЕМИЈА

Члан 1

Под заштитом Краља Србије оснива се у престолноме граду Краљевско-српска Академија.

Члан 2

Задатак је Академије:

Да науку обрађује и унапређује.

Да поставља и одржава здраве основе научноме суду.

Да обелодањује и изазива истраживања научна у природи, друштву и историјским споменима.

Да потпомаже одомаћивање и развитак виших уметности.

Да удруженом снагом за напредак просвете извршује оно, за што је посебна снага недовољна.

Члан 3

Према захтеву строгага и стручнога рада дели се Академија у четири реда:

Прво, Академија наука природних.

Друго, Академија наука философских.

Треће, Академија наука друштвених.

Четврто, Академија уметности.

Члан 4

Науке математичке, филолошке и историјске, као и историја књижевности, обрађују се у овим редовима према сродству свога предмета са једним или другим редом Академије.

Посебни редови Краљевско-српске Академије могу се и сами поделити на два или више дела, којима ће име давати главна наука или уметност заступљена у овим новим деловима.

Члан 5

У истраживању етнографском, језикословном и историјском обзире се Краљевско-српска Академија на првоме месту и нарочито на земљиште Срба и српскога суседства.

Посебно разрађивање пољске привреде, лекарства, законодавства и богословије, као и ширење наука и уметности, оставља се посебним удружењима, а уз готовост Академије за заштиту и помоћ.

Члан 6

Државна власт саслушаће свагда мишљење Академије српске, при давању, при одржавању или предлагању државне помоћи друштвима лекарским, пољопривредним, уметничким, техничким, правничким, учитељским, археолошким, богословским или национално просветним, као и друштвима за неговање књижевности и за ширење науке.

А помоћ овим друштвима државна власт може издавати и посредством Краљевско-српске Академије.

Члан 7

Народна библиотека и музеј придају се Краљевско-српској Академији. Према томе право и дужност досадашњег надзорног одбора за библиотеку и музеј престају и прелазе на председништво Академије.

Члан 8

На сва пигања државне власти преко министра просвете и црквених послова, ду-

жна је Краљевско-српска Академија давати одговоре и обавештења, у колико иду у област академијског рада.

Члан 9

Књижевни рад свој саопштава Академија у „Гласу Краљевско-Српске Академије“.

А објављивање докумената и грађе бива у „Споменику Краљевско-Српске Академије“.

Члан 10

За научна истраживања Академија је власна одређивати нарочите изасланике. А власна је и ступити у свезу и заједнички рад са друштвима која имају исти задатак.

У оба ова случаја Академија мора најпре учинити пријаву државној власти.

II

АКАДЕМИЦИ

Члан 11

Краљевско-српску Академију чине стални чланови, Академици.

Њих може бити на броју до двадесет и пет.

Међу њима може бити осморица чланова изван Србије.

Члан 12

Ван почаст, која се добија чланством Академије, нема других почасних чланова.

Но осим правих чланова има и дописника Академије. Број ових може бити двојином колики је број Академика, а без одређених сразмера између домаћих и спољних дописника.

Члан 13

Целокупна Академија бира Академике и Дописнике. Не бира их по количини рада, но по осведоченој исправности, самосталности и савесности у раду њиховом.

Једне године може бити изабран само по један Академик и по два Дописника.

Избор бива само за извесни и одређени ред Академије.

Члан 14

Изабрани Академик постаје тек од онога часа чланом Академије и ступа у њезина права, кад на свечаноме скупу буде проглашен и кад из области оне Академије за коју је изабран прочита своју расправу или изложи своје уметничко дело.

Академици изван Србије могу у место тога послати само изјаву којом се примају чланства Академије.

И Дописник се проглашује тек на свечаном скупу.

Члан 15

Морална је дужност Академика да се према могућности одазивљу позивима које Академија на њих управља.

Члан 16

Академици имају годишњу помоћ на научна средства одређену указом Краљевим на предлог Министра просвете и црквених послова.

Члан 17

Научне државне радионице, збирке, архиве, школе и установе отворене су Краљевско-српским Академцима за њихов научни рад.

Члан 18

Сва научна или уметничка издања Академије шаљу се редовно свима Академцима и Дописницима.

III

РЕД У АКАДЕМИЈИ

Члан 19

На челу скупне Академије стоји председник.

Њега замењује у дужности стални секретар.

А заједно са секретарима посебних одреда Академије, цео збор овај чини Председништво Академије.

Члан 20

Председник представља Академију у спољним односима.

А у Академији председник поглавито извршује одлуке председништва, које одлучује о радовима Академије, о штампању ових радова, о изложбама, о изашиљању чланова, о наградама, о управљању домаћим радом и о руковању са имаовином Академије.

Члан 21

Стални секретар води белешку на свима састанцима председништва и посебних Академија.

Он води бригу о штампању академијских списа.

Он се стара, да се свака три месеца изнесе пред Академију извештај о раду значајних Академија јевропских, да се ако је могућно и чешће изнесе извештај о кретању и напредовању науке у светској књижевности и да се на свечаноме скупу Академије доноси годишњи извештај о целокупном раду Краљевско-српске Академије.

Стални секретар Краљевско-српске Академије има положај и права професора велике школе.

Члан 22

Уза сталног секретара Академије има и благајник и писар.

Благајнику се положај одређује буџетским законом. Ако је узет из државне службе може у овој задржати права чиновничка.

Његова је дужност да се брине не само о рачунима Академије но и о експедовању и примању списа академијских.

Члан 23

Према извештајима секретара посебних редова академијских, стални секретар сазива саставке ових појединих Академија.

На ове састанке позивају се и остали чланови и Дописници Академије.

Секретар сваке посебне Академије председава на састанку свога реда.

Право обавештавања на састанцима имају и Академици и Дописници. Но гласају и одлучују само прави чланови оне Академије чиј је састанак.

Ови су састанци јавни. Дневни ред о њима објављује се преко новина, кад год је то могућно.

Ништа не може бити штампано у „Гласу Краљевско-Српске Академије“, ако није на оваквоме или на свечаноме састанку прочитано.

Члан 24

Састанак Председништва бива на позив председника или његовог заменика.

На томе састанку имају право приступа сви прави чланови Академије. Али гласају и одлучују само председник, секретари посебних Академија и стални секретар.

Члан 25

Свакад о новој години мора се сазвати скуп Академика и Дописника, а по потреби и више пута преко године.

На томе скупу, који не мора бити јаван, одлучују Академици о изборима чланова и часника својих, о општим предлозима и питањима рада у Академији, о правцу рада, о деоби и спајању нових делова академијских, о спорним питањима између посебних редова Академије, о буџету, о прегледу рачуна, и у опште о томе, што за развитак и ред у Академији чинити ваља.

Члан 26

На овим скуповима бира се већином гласова свих Академика секретар за сваку посебну Академију на годину дана.

На њима се већином гласова извршује кандидација три члана за сталнога секретара, ако је место упражњено.

А са пуне две трећине гласова бирају се Академици и дописници Академије и то на писмен образложен предлог једнога или више чланова.

Члан 27

Изабрани секретари ступају у дужност тек пошто се на свечаноме скупу Академије прогласе.

А кандидати за стално секретарство подnose се министру просвете и црквених послова.

Указом Краља Заштитника Академије, а на предлог Министра просвете и црквених послова, бива постављан председник Краљевско-српске Академије између правих чланова а на три године дана.

Стални секретар бива истим начином постављен стално.

О новим пак Академцима и дописницима, који су на тим скуповима изабрати, извештава се Министар просвете и црквених послова. Па тек ако за 15 дана, од дана саопштења, влада не изјави свој непристанак на овакав избор, онда се ови изабраници проглашују на свечаноме скупу.

Члан 28

Свечани јавни скуп сазива се сваке године на дан 22-ог фебруара.

На свечаноме скупу чита се извештај о целом годишњем раду Академије, говори се о свезама њеним са осталим научним удружењима, објављују се промене у председништву Академије; уводе се у чланство нови Академици и предаје им се академијски диплом.

IV

ПОДИЗАЊЕ АКАДЕМИЈЕ

Члан 29

Прве чланове и дописнике Академије поставља заштитник српске Академије, Краљ Србије, својом високом наредбом. Но и њима

ће се издавати диплом тек на свечаним скуповима, који се и нарочито ради тога могу сазивати у течају прве две године.

Поред ових може се изузетно на првome скупу Академије учинити и на свечаним скуповима прогласити избор до шест чланова и дванаест дописника Академије изван Србије.

Члан 30

Пословни ред и допуне овом уређењу израдиће сама Академија у духу основног закона и известиће о томе Министра просвете и црквених послова.

Академија ће моћи установити и дипломе за своје помагаче, који стално помажу њезиноме раду и купују академијске списе.

Члан 31

Академији се уступа земљиште у Београду, које је блажене памети Њез Михаило Обреновић III. поконио на просветне цели.

Библиотека и збирке „Српскога Ученог Друштва“ што их је члан 54 устројства од 29. Јула 1864. године прогласио за „саставни део народне библиотеке и музеја“, уступају се на располагање Краљевско-Српској Академији, на коју овим законом прелазе и све повластице и имање досадашњег „Српског Ученог Друштва“.

Члан 32

Да би Академија могла постићи свој задатак, држава српска ставља јој на расположење годишњу помоћ у границама буџетскога закона, слободан стан и штампу у државној штампарији.

Члан 33

Овај основни закон има своју силу од дана када га Краљ потпише.

Препоручујемо Нашем Министру просвете и црквених послова, да овај закон обнародује и о извршењу се његовом стара; властима пак заповедамо да по њему поступају, а свима и свакоме, да му се покоравају.

1. Новембра 1886 год.,
у Нишу

МИЛАН с. р.

(М. П.)

*Видео и ставио државни печат,
чувар државног печата,
министар правде,*

Дим. Маринковић с. р.

*Министар
просвете и црквених послова,*

Мил. Кујунџић с. р.

МИ

МИЛАН ПРВИ

ПО МИЛОСТИ ВОЖЉОЈ И ВОЉИ НАРОДНОЈ

КРАЉ СРБИЈЕ

ПРОГЛАШАВАМО И ОБЈАВЉУЈЕМО СВИМА И СВАКОМЕ, ДА ЈЕ НАРОДНА СКУПШТИНА РЕШИЛА
И ДА СМО МИ ПОТВРДИЛИ И ПОТВРЂУЈЕМО

**Измене и допуне закона о црквеним властима православне вере, од 30-ог
Септембра 1862-ге године**

Члан I

У §-у 93-ем тачка 20. замењује се овако :

Он ће одређивати колике треба у опште да буду парохије по различним местима Србије.

Према договору са архијерејским сабором, а на предлог министра просвете и црквених послова, одређиваће се Краљевским

указом : где ће бити столица православним епархијама и како ће се граничити њихова област.

А број епархија одређује се законодавним решењем.

Члан II

§-у 96-ом додаје се, као први одељак, ово :
Данашња православна област Србије дели се у три епархије :

1. Београдска,
2. Жичка,
3. Нишка.

На челу сваке епархије стоји архијереј. А београдски архијереј уједно је и митрополит целе Србије.

Члан III

Закон овај ступа у живот кад га Краљ потпише. Архијереји ће водити бригу, да

се за два месеца од дана потписа изврши предаја дужности, акта и архиве у конзисторијама које престају по овоме закону.

Преноручујемо Нашем министру просвете и црквених послова, да овај закон обнародује и о извршењу се његовом стара ; властима пак заповедамо да по њему поступају, а свима и свакоме, да му се поковавају.

31 Октобра 1886 год.,

у Нишу.

МИЛАН с. р.

(М. П.)

*Видео и ставио државни печат,
чувар државног печата,
министар правде,*

Дим. Маринковић с. р.

Министар

просвете и црквених послова,

Мил. Кујунџић с. р.

МИ

МИЛАН ПРВИ

ПО МИЛОСТИ БОЖЈОЈ И ВОЉИ НАРОДНОЈ

КРАЉ СРБИЈЕ

ПРОГЛАШАВАМО И ОБЈАВЉУЈЕМО СВИМА И СВАКОМЕ, ДА ЈЕ НАРОДНА СКУПШТИНА РЕШИЛА
И ДА СМО МИ ПОТВРДИЛИ И ПОТВРЂУЈЕМО

Измене и допуне закона о устројству богословије, од 27-ог Септембра 1863-ће године

Члан I

§ 3-ћи замењује се овако :

Предмете учења у богословији прописује министар просвете и црквених послова у договору са архијерејским сабором.

Члан II

У §-у 4-ом замењује се реч „четири“ са три.

Члан III

§-у 5-ом додаје се, као други одељак, ово :

Прва плата ректору и професорима богословије може се, према потреби, и изузетно одредити Краљевским указом, на предлог министра просвете и црквених послова а по саслушању министарског савета.

Члан IV

§ 13-и замењује се овако :

Ученици богословије могу бити они младићи, који су свршили целу гимназију, по нису обвезани полагаати испит зрелости.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Члан V

Овај закон ступа у живот од дана кад га Краљ потпише. Но начин, како ће се он извршити, што се тиче трајања учења оних ђака који се затеку у богословији и што се тиче услова примања ђака у богословију за то време, одређиваће поступно министар просвете и црквених послова.

Препоручујемо Нашем министру просвете и црквених послова, да овај закон обнародује и о извршењу се његовом стара; властима пак заповедамо да по њему по-

ступају, а свима и свакоме, да му се покоравају.

31. Октобра 1886 год., у Нишу.

МИЛАН с. р.

(М. П.)

*Видео и ставио државни печат,
чувар државног печата,
министар правде,*

Дим. Маринковић с. р.

*Министар
просвете и црквених послова,*

Мил. Кујунџић с. р.

МИ

МИЛАН ПРВИ

ПО МИЛОСТИ БОЖЈОЈ И БОЉИ НАРОДНОЈ

КРАЉ СРБИЈЕ

ПРОГЛАШАВАМО И ОБЈАВЉУЈЕМО СВИМА И СВАКОМЕ, ДА ЈЕ НАРОДНА СКУПШТИНА РЕШИЛА
И ДА СМО МИ ПОТВРДИЛИ И ПОТВРЂУЈЕМО

Измене и допуне закона о устројству гимназија, од 9-ог Јуна 1865-те године

Члан I

У члану 2-ом замењује се реч „седам“ са осам.

Члан II

Члан 5-и замењује се овако :

Министар просвете и црквених послова овлашћен је да одређује у гимназији програм наставе. Министар просвете и црквених послова, саслушав главни просветни савет, одређиваће у четвори виша разреда гимназијска научне предмете према захтеву особитих праваца у овим гимназијама.

Члан III

Према члану II-ом овога закона и испит зрелости полаже се тек по што се сврши осми разред.

Члан IV

Овај закон извршиће се поступно према наредбама министра просвете и црквених послова, а по саслушању професорског савета великих гимназија.

Препоручујемо Нашем министру просвете и црквених послова, да овај закон обнародује и о извршењу се његовом стара; властима пак заповедамо да по њему поступају, а свима и свакоме, да му се покоравају.

31. Октобра 1886 год.,

у Нишу.

МИЛАН с. р.

(М. П.)

*Видео и ставио државни печат,
чувар државног печата,
министар правде,*

Дим. Маринковић с. р.

*Министар
просвете и црквених послова,*

Мил. Кујунџић с. р.

МИ
МИЛАН ПРВИ

ПО МИЛОСТИ БОЖЈОЈ И ВОЉИ НАРОДНОЈ

КРАЉ СРБИЈЕ

ПРОГЛАШАВАМО И ОБЈАВЉУЈЕМО СВИМА И СВАКОМЕ, ДА ЈЕ НАРОДНА СКУПШТИНА РЕШИЛА
 И ДА СМО МИ ПОТВРДИЛИ И ПОТВРЂУЈЕМО

**Измене и допуне закона о уређењу више
 женске школе од 19-ог Јануара
 1879-те године**

Члан I

У члану II-ом замењује се реч «пет»
 са шест.

Члан II

Члан 5-ти замењује се овако :

Какве ће се науке и вештине учити у
 вишој женској школи и које ће од њих и
 у колико бити обавезне за све ученице, то
 одређује министар просвете и црквених по-
 слова по саслушању главног просвет. савета.

Члан III

Члан 15-ти замењује се овако :

За оцене успеха ученичког и за прела-
 зак из млађег разреда у старији вреди чл.
 20-ти зак. о гимназијама од 16-ог Септем-
 бра 1863-ће године.

Члан IV

Члан 16-ти замењује се овако :

Годишњи испит у вишој женској школи
 полажу ученице појединих разреда у вре-
 мену које пропише и по распореду који одо-
 бри министар просвете и црквених послова,

а по програмима које подносе наставници у
 почетку школске године.

Ученице најстаријега разреда не полагају
 годишњи испит из предмета тога разреда.
 Оцене за право на полагање учитељског
 испита изводе се по тромесечним резулта-
 тима најстаријега разреда.

Члан V

Члан 17-ти замењује се овако :

Учитељски се испит полаже пред коми-
 сијом, коју по одобрењу министра просвете
 и црквених послова избере управница са
 класним учитељицама и свима наставницима.
 На овим испитима председава изасланик ми-
 нистра просвете и црквених послова.

Ближа наређења о овим учитељским испи-
 тима, као и време у које ће се они држати,
 прописује министар просвете и црквених по-
 слова.

Члан VI

После члана 19-ог додаје се нов члан
 19-ти а,

Министар просвете и црквених послова
 овлашћује се, да може, према потреби и
 могућности, завести интернат поглавито за
 ученице више женске школе из унутрашњо-
 сти Србије, и да може потребне издатке на
 стан, огрев, осветљење и послугу подмири-
 вати из сума, одређених буџетом министар-
 ства просвете и црквених послова на те
 позиције.

Сва правила о уређењу интерната, као
 и све што се односи на економну страну те

установе, прописаће министар просвете и црквених послова.

Члан VII

Закон овај ступа у живот кад га Краљ потпише. Но превођење у шести разред извршиће се тек по наредби министра просвете и црквених послова, по што се нов програм предавања одреди.

Препоручујемо Нашем министру просвете и црквених послова, да овај закон обнародује и о извршењу се његовом стара;

властима пак заповедамо да по њему поступају, а свима и свакоме да му се поковавају.

31. Октобра 1886 год.,

у Нишу.

МИЛАН с. р.

(М. П.)

*Видео и ставио државни печат,
чувар државног печата,
министар правде,*

Дим. Маринковић с. р.

*Министар
просвете и црквених послова,*

Мил. Ђујунџић с. р.

МИ МИЛАН ПРВИ

ПОС МИЛОСТИ БОЖЈОЈ И ВОЉИ НАРОДНОЈ

КРАЉ СРВИЈЕ

ПРОГЛАШАВАМО И ОБЈАВЉУЈЕМО СВИМА И СВАКОМЕ, ДА ЈЕ НАРОДНА СКУПШТИНА РЕШИЛА
И ДА СМО МИ ПОТВРДИЛИ И ПОТВРЂУЈЕМО

ЗАКОН

о изменама и допунама закона о уређењу главног просветног савета, од 1-ог Марта 1880-те године

Члан 1

У члану 2-ом тачке под а и б изостављају се.

Члан 2

Члан 3-ћи укида се.

Члан 3

У члану 4-ом прво и друго правило замењује се овако:

Према потреби главни просветни савет држи редовне своје састанке у дане које председник означи.

Осим ових редовних зборова савет ће имати и главне зборове у време у које их позове министар просвете и црквених послова.

Члан 4

У члану 6-ом изоставља се последњи став о деловођи и замењује се:

Деловају савету поставља министар просвете и црквених послова и одређује му права и дужности.

Члан 5

У члану 7-ом после става „они се за ово место узимају“, додаје се:

а, од Академика и дописника Краљевско-српске Академије.

б, од професора велике школе, богословије, учитељске школе, гимназија, реалке, даље од народне библиотеке, београдских лекара и начелника просветног одељења министарства и референта за основну наставу, која су двојица свагда по закону редовни чланови главног просветног савета.

Члан 6

У члану 8-ом после става „ванредни чланови постављају се“, додаје се :

Из оних истих разреда из којих и редовни чланови. А осим њих од професора гимназија ван престонице, од окружних лекара и одличних учитеља основних школа, који су свршили средњу школу и који су служили у учитељству пет година.

Закон овај ступа у живог од дана кад га Краљ потпише.

Препоручујемо Нашем министру просвете и црквених послова, да овај закон обнародује и о извршењу се његовом стага ;

властима пак заповедамо да по њему поступају, а свима и свакоме, да му се покорвају.

1 Новембра 1886 год.,

у Нишу

МИЛАН с. р.

(М. П.)

*Видео и ставио државни печат,
чувар државног печата,
министар правде,*

Дим. Маринковић с. р.

Министар

просвете и црквених послова,

Мил. Кујунџић с. р.

МИ

МИЛАН ПРВИ

ПО МИЛОСТИ БОЖЈОЈ И ВОЉИ НАРОДНОЈ

КРАЉ СРБИЈЕ

ПРОГЛАШАВАМО И ОБЈАВЉУЈЕМО СВИМА И СВАКОМЕ, ДА ЈЕ НАРОДНА СКУПШТИНА РЕШИЛА И ДА СМО МИ ПОТВРДИЛИ И ПОТВРЂУЈЕМО

Измене закона о изменама и допунама од 24-ог Јула 1877-ме године у закону о уређењу учитељске школе од 5-ог Октобра 1870-те године, и закона о установљењу учитељске школе у Нишу од 31-ог Марта 1881-ве год.

Члан I

Члан 6-ти закона од 24-ог Јула 1877-е године замењује се овако :

У ову школу примају се ученици који су свршили с добрим успехом најмање четири разреда гимназије или реалке, а доброг су владања, који су здрави и немају никаквих мана, које би им као потоњим учитељима сметале у вршењу дужности.

Члан II

Члан 7-ми истога закона замењује се овако :

Учење у Учитељ. школи траје три године, и по томе се школа дели на три разреда.

Члан III

Члан 8-ми тога закона замењује се овако :
Који ће се наставни предмети предавати у Учитељској школи, одређује министар просвете и црквених послова по саслушању главног просветног савета.

Осим тога министар просвете овлашћен је да изда наставни план, који ће ближе одредити шта ће се и колико из кога предмета и у којим разредима учити.

Члан IV

Према потреби, на предлог министра просвете и црквених послова, а по саслушању министарског савета, може се Краљевским указом и спојити ова Учитељска школа са оном која је установљена у Нишу законом од 31-ог Марта 1881-ве године.

Таквим истим начином одређиваће се овој школи и место у коме ће бити.

Члан V

Закон овај ступа у живот од дана кад га Краљ потпише. Но измена члана 6-ог и 7-ог примениће се тек на оне питомце, који се упишу у школу почетком 1887|8 школске године.

Препоручујемо Нашем министру просвете и црквених послова, да овај закон обнародује и о извршењу се његовом стара;

властима пак заповедамо да по њему поступају, а свима и свакоме, да му се покорвају.

31 Октобра 1886 год.,

у Нишу

МИЛАН с. р.

(М П.)

Видео и ставио државни печат,

чувар државног печата,

министар правде,

Дим. Маринковић с. р.

Министар

просвете и црквених послова,

Мил. Бујунџић с. р.

Разрешења наставника средњих школа

Актом министра просвете и црквених послова

Разрешен је:

у десковачкој нижој гимназији:

г. *Димитрије Петровић*, учитељ цртања и лепог писања, 20. Новембра ове године по молби.

Постављења управитеља основних школа

Актом министра просвете и црквених послова

I Постављен је:

г. *Благоје Недић*, за управитеља палидулске основне школе у Београду, 13. Новембра ове године.

г. *Петар Лукић*, за управитеља основне школе у Прокуљу, 16. Новембра, ове год.

II Разрешен је:

г. *Михаило Михаиловић*, управитељ основних школа у Прокуљу, 16. Новембра, ове године.

Постављења, премештаји и разрешења од дужности наставника основних школа

Актом министра просвете и црквених послова

I Постављени су:

у БЕОГРАДСКОМ ОКРУГУ:

г. *Живојин Радуловић*, гимназиста, за заступника учитеља школе у Смрдљиковцу, 16. Новембра ове год.

у ВАЉЕВСКОМ ОКРУГУ:

гђца *Зорка Стојичевићева*, која је свршила Вишу женску школу, за учитељицу школе у Петници, 16. Новембра ове год.

У БРАГУЈЕВАЧКОМ ОКРУГУ :

г. *Живојин Ивановић*, гимназиста, за заступника учитеља школе у Рамаћи, 16. Новембра ове год.

гђца *Зорка Марковићева*, која је свршила Вишу женску школу, за учитељицу III разр. школе у Лапову, 16. Новембра о. год.

гђца *Милица Јовановићева*, која је свршила Вишу женску школу, за учитељицу I разр. школе у Шаторњи, 16. Новембра ове године.

гђца *Стојка Илићева*, која је свршила Вишу женску школу, за учитељицу I разр. школе у Чукојевцу, 16. Новембра ове год.

У ПИРОТСКОМ ОКРУГУ :

г. *Бождар Пошовић*, ђак учитељске школе, за заступника учитеља школе у Градашници, 16. Новембра ове год.

г. *Станислав Генчић*, гимназиста, за заступника учитеља школе у Чиниглавцима, 16. Новембра ове год.

У ПОДРИНСКОМ ОКРУГУ :

г. *Јосиф Анђелић*, бивши учитељ, за учитеља школе у Доњој Трешњици, 16. Новембра ове год.

У ПОЖАРЕВАЧКОМ ОКРУГУ :

гђца *Даница Јанићијевићева*, која је свршила Вишу женску школу, за учитељицу I разр. школе у Лучици, 16. Новембра ове године.

У СМЕДЕРЕВСКОМ ОКРУГУ :

гђца *Јелена Мариновићева*, која је свршила В. женску школу, за учитељицу школе у Лицама, 16. Новембра ове год.

гђца *Персда Вићентијевићева*, приватна учитељица, за заступницу учитеља школе у Малој Плани, 16. Новембра о. год.

гђца *Христина Јовановићева*, која је свршила Вишу женску школу, за учитељицу I и II разр. школе у Марковцу, 16. Новембра ове год.

У ТОПЛИЧКОМ ОКРУГУ :

г. *Новак Тоскић*, гимназиста, за заступника учитеља школе у Балајинцу, 16. Новембра ове год.

У УЖИЧКОМ ОКРУГУ :

г. *Сретен Петровић*, ђак Учитељске школе, за заступника учитеља школе у Ковиљу, 16. Новембра ове год.

У ЦРНОРЕЧКОМ ОКРУГУ :

г. *Бождар Динић*, гимназиста, за заступника учитеља школе у Омтрељу, 16. Новембра ове год.

г. *Радослав Васић*, гимназиста, за заступника учитеља школе у Метовници, 16. Новембра ове год.

II Премештени су :

У ВАРОШИ БЕОГРАДУ :

гђа *Милица Николићка*, учитељица III и IV разр. женске школе палилулске, у I разр. мушке школе дорђолске, 15. Новембра ове год. по потреби.

У БРАЈИНСКОМ ОКРУГУ :

гђа *Леошава Милићка*, учитељица I и II разр. мушке школе доњомилановачке, у I разр. мушке школе кладовске, 19. Новембра ове год. по потреби.

У КРУШЕВАЧКОМ ОКРУГУ :

гђца *Милица Јовановићева*, учитељица III разр. школе лаповске, округа крагујевачког, у II разр. мушке школе трстеничке, 16. Новембра ове год. по потреби.

У ПОЖАРЕВАЧКОМ ОКРУГУ :

гђца *Јелена Тодоровићева*, учитељица II разр. мушке школе великоградшке, у I разр. женске школе у Великом Градишту, 13. Новембра ове год. по молби.

гђа *Станка Љубичићка*, учитељица I разр. женске школе великоградшке, у II разр. мушке школе у Великом Градишту, 13. Новембра ове год. по потреби.

г. *Антоније Чошевић*, учитељ школе трновчанске, овог округа, у Рановац, 19. Новембра ове год. по потреби.

г. *Алекса Димитријевић*, учитељ сва четири разр. школе лучичке, у II, III и IV разр. исте школе, 16. Новембра ове године по потреби.

гђца *Настасија Видојковићева*, учитељица III и IV разр. школе баничинске окр. смедеревског, у Каменово, 16. Новембра ове године.

г. *Никола Тодоровић*, учитељ II, III и IV разр. школе нересничке, овог окр., у III и IV разр. школе у Кучеву, 19. Новембра ове год. по молби.

У СМЕДЕРЕВСКОМ ОКРУГУ:

г. *Јован Радаковић*, учитељ школе петничке, окр. ваљевског, у III и IV разред школе баничинске, 16. Новембра ове год. по молби.

У ТОПЛИЧКОМ ОКРУГУ:

гђца *Живка Марковићева*, заступница учитеља I одељења I разреда мушке школе прокупачке, у I и II разр. женске школе у Прокупљу, 17. Новембра ове године по потреби.

гђа *Љубица Лазаревићева*, привремена учитељица I и II разр. женске школе прокупачке, у I одељење I разр. мушке школе у Прокупљу, 17. Новембра о. г. по потреби.

г. *Јеврем Илић*, привремени учитељ школе крушевичке, овог округа, у Велику Плану, 16. Новембра ове год. по молби.

У ЧАЧАНСКОМ ОКРУГУ:

г. *Гавра Церовић*, учитељ I и IV разр. школе јежевичке, у I и II разр. исте школе, 12. Новембра ове год. по молби.

г. *Божа Ружић*, учитељ, II и III разр. мушке школе јежевичке, у III и IV разр. исте школе, 12. Новембра о. год. по потреби.

У ШАБАЧКОМ ОКРУГУ:

г. *Милан Николић*, заступник учитеља школе црниљевске, овог округа у II, III и IV разр. школе змијињачке, 16. Новембра ове год. по молби.

III Разрешен је:

У ПОЖАРЕВАЧКОМ ОКРУГУ:

г. *Сава Кукић*, заступник учитеља школе рановачке, 15. Новембра ове год. јер није огишао на дужност.

Записник Главног Просветног Савета

САСТАНАК СССХІХ.

3. Септембра 1886 год. у Београду.

Били су: *потиреседник* Ст. Д. Поповић; *редовни чланови*: др. Ник. Ј. Петровић, Свет. Вуловић, Љуб. Новачевић, Драг. Плајел, др. Лаза Стефановић, Јеврем Илић, *ванредни чланови*: Мил. Андоновић, Јов. Ђорђевић, Тод. Мијушковић, Јов. Ђорђевић, Пет. Живковић, др. В. Бакић, Бор. Тодоровић, Жив. Поповић и Лазар Обрадовић.

Послороџа, Мил. Марковић,

I.

Прочитан и примљен записник 318 састанака.

II.

Прочитано је *писмо г. министра просвете и црквених послова* од 28. Јула ПБр. 5298,

којим се пита Главни Просветни Савет за мишљење: могу ли се г. Стојану М. Бурђевићу учитељу уважити у године сталне учитељске службе оне године, које је као приватан учитељ провео у Вел. Крени и Пожаревцу. Одлучено: да се молба и документи молночеви упуте на преглед и оцену гг. дру Ник. Ј. Петровићу и Лазару Обрадовићу.

III.

Прочитано је *писмо г. министра просвете и црквених послова* од 18. Јула ПБр. 5411, којим се шиљу Главног Просветног Савету на преглед и оцену „Таблице музичне теорије“ које је за потребу школску израдио г.

Јосиф Свобода учитељ музике. Одлучено: да се дело упути на преглед и оцену гг. Стевану Шраму и Тоши Андрејевићу учитељима музике.

IV.

Прочитано је *писмо г. министра просвете и црквених послова* од 28. Јула ПБр. 6398, којим се пита Главни Просветни Савет за мишљење о томе: могу ли се г. Димитрију Тасићу учитељу врњачком уважити у године сталне учитељске службе оне године, које је као учитељ у Босни провео. Одлучено: да се молба и документи молитељи упути на преглед и оцену гг. дру Ник. Ј. Петровићу и Лазару Обрадовићу.

V.

Прочитано је *писмо г. министра просвете и црквених послова* од 12. Августа ПБр. 6945, којим се пита Главни Просветни Савет за мишљење: има ли г. Владислав Вуличевић квалификацију за учитеља француског Језика средњим школама на основу поднетих докумената.

Пошто су прегледани документи молитељи, одлучено је: да г. Вуличевић има квалификацију за учитеља Француског Језика у средњим школама.

VI.

Прочитано је *писмо г. министра просвете и црквених послова* од 12. Августа ПБр. 7006, којим се спроводи Главном Просветном Савету молба књижевног друштва у Новоме Саду „Матице Српске“ заједно са 7. комада „књига за народ“ које Матица издаје и пита се савет за мишљење о томе: могу ли се ове књиге по молби Матичиној откупити и растурити у народ, па ако могу, то како и под којим условима. Одлучено: да се све ове „књижице за народ“ упути прво на преглед и оцену гг. дру Лази Стефановићу и Светиславу Вуловићу.

VII.

Прочитано је *писмо г. министра просвете и црквених послова* од 19. Авг. ПБр. 7341., којим се шаље Главном Просветном Савету делце г. *Косте Иковића* предавача из Неготине под насловом „Десетни склоп бројева

и десетни разломци“ и пита се савет, може ли се ово дело по молби пишчевој употребити као ручна књига за ученике I р. гимназије и је ли вредно да се препоручи и набави за књижице основних школа. Одлучено: да се умоли г. Пера Живковић проф. да дело прегледа и оцени и савету реферире.

VIII.

Прочитано је *писмо г. министра просвете и црквених послова* од 19. Августа ПБр. 7365, којим се пита Главни Просветни савет за мишљење о томе: може ли се дело „Каламљење Лозе“ од г. Милутина Савића откупити и преко основних школа растурити у народ, као што то писац моли.

Пошто је дело прегледала стручна комисија то је одмах без прегледања, одлучено: да се дело може препоручити за књижице основних школа и за учитеље, а за ђаке није због стручне садржине своје.

IX.

Прочитано је *писмо г. министра просвете и црквених послова* од 2. ов м. ПБр. 7865., којим се на основу чл. 69. закона основним школама тражи мишљење Главног Просветног Савета о томе: може ли се г. Панта Вуловић бив. учитељ по ново примити за учитеља, пошто се има уверења да се овај човек поправио. Одлучено: да се г. Панта Вуловић може по ново примити у учитељску службу.

X.

Прочитан је *наставни програм из Технологије*, који је нарочита комисија саставила

Пошто су у програму учињене ситније исправке и додате нове неке ствари, које нису биле унете у програм, одлучено је: да се овај програм прими и да се упути г. Свет. Вуловићу, те да он у њему прегледа терминологију и језик.

С тим је састанак закључен.

КАРАКТЕРНЕ СЛИКЕ ИЗ ОПШТЕ ИСТОРИЈЕ

(по А. В. Грубе-у)

(Наставак)

ФРИДРИХ ВЕЛИКИ

1. Одбегли Фриц

Године 1713 постао је краљ у Пруској Фридрих Вилем I. Он беше строг владалац и врло суров човек. На вештине и науке давао је мало, али је давао на поправку земљорадње. Али највеће му је уживање било да из свих предела купи највеће и најкрупније људе и да их узима у своју гарду. За човека, који је висок седам стопа радо је давао велику суму новаца, ма да је био у свему штедљив и оставио је своме сину пуне ризнице блага.

Његов најстарији син славни Фридрих II родио се у Берлину 1712 године. Још у раној младости он је показивао да ће бити друкчији од свога оца. Он је јако мрзео што су га још од осме године приморавали да учи војна вежбања. У десетој години морао је он готово као обичан војник, по зими и ветру, чувати стражу. Међу тим живахни дух младога принца тежио је за каквим благороднијим занимањем. Пре свега осећао је да воли песничтво и музику. То су опет биле ствари, које је његов отац презирао, јер он није трпео никакву другу књигу, осем Библије и црквеног певања. Па ипак принцу је испало за руком, помоћу његове матере, да своју наклоност у мирно време задовољава. Кад сврши војна вежбања он се одмах пресвуче у домаће одело, па чита књиге или свира у флауту. Један пут баш кад је учитељ Музике код њега био зачу се страشان глас: „Краљ долази!“ Брзо се сакри учитељ у оцак, принц сакри ноте и флауту, смаче домаће одело и обуче униформу. Краљ по том уђе. Његово бистро око одмах спази књиге и домаће одело. Он нареди те се његово одело баци у ватру,

књиге вратише књижду, а његову лепу косу одсече дворски лекар. Из дана у дан расла је затегнутост између оца и сина. Али кад је строги краљ решио, да принца противу његове воље ожени, тада се он одлучи да бежи у Енглеску и да се тамо ожени кћерју енглеског краља, који је био брат његовој матери. Све беше за бегство спремљено. Али ствар беше краљу издата и он похита да бегство спречи. У тренутку кад је принц хтео извршити своју номеру он беше уапшен. Кад га је стража извела пред краља, овај беше тако љут да је потегао мач да га прободе. Међу тим скочи један ђенерал, зграби краља за руку и викну: Господару! прободи мене, али поштеди свога сина.“

На скоро по том седео је Фридрих, кога је краљ прозвао *одбегли* Фриц, у једној тесној тамници у Кистрину. Једна дрвена столица (шамла) беше му за седење, патос његов кревет, а храну је добијао врло лошу. Један његов пријатељ (Хајт) добио је од њега у своје време цедуљицу са речима: „Спасавajte се, све је откривено! и он срећно побеже у Енглеску. Али други његов пријатељ Кат ухваћен је у Берлину, као бегунац, осуђен на смрт и у Кистрину на очи принчеве осечена му глава. „Опрости драги Кате!“ довикивао је, плачући апсеник, са свога прозора, несрећнику. „Смрт је слатка за таквог принца“, одговори му он.

Краљ је сад беснио против свих, који су бранили принца и заповеди да и њега самог ратни суд осуди на смрт. Тада викну стари ђенерао Буденброк: „Ако ваше Величанство хоће крви, нека пролије моју крв. Младога принца крв неће се пролити, докле ја могу говорити!“ За тим се за принца заузеше још и други кнежеви па и сам цар

немачки. После тога краљ се ублажи и није тражио смртну казну над својим сином.

2. Вредан престоноаследник

Фридрих је остао и даље у Кистрину и тако је строго држао, да у његовој тамници није смела ни свећа горети. Религиозни разговори, које је држао сваки дан са својим проповедником, учинили су толико, да је он написао писмо своме оцу у коме га је молио за опроштење. Сад му краљ обећа помиловање, ако се закуне да се неће никоме светити због онога што се догодило, и да ће у будуће у свему слушати свога оца. По том је Фридрих положио заклетву у присуству више министара и ђенерала, добио је мач и орден натраг, али је морао више година у Кистрину радити као војни саветник. Фридрих је све радио веома марљиво и трудио се, да изучи све послове, који ће му као владаоцу требати. Доцније му краљ предаде једну регименту и купи му замак *Рајмзберг*.

На овоме красном месту отпочео је његов нови живот за Фридриха. Овде се могао по својој вољи одати учењу. Са највећом вољом и дивљењем читао је дела старих јунака свих времена. Ту су се скупљали најдаровитији људи, од којих је Фридрих много што шта могао научити. Са особитом љубављу примао је Французе, а нарочито досетљивог Волтера, јер тада на жалост немачки језик није уважаван ни код самих Немаца и Фридрих се васпитавао са свим француски. Па ипак Фридрих је био прави немачки јунак који је немачком имену највећу славу за добио.

Фридрих је оца највише тиме задовољавао, што је своју регименту увек у најбољем реду држао. Исто тако понашао се увек према њему синовски и никад није пропустио прилику, да му учини радост кад може. То је његовом суровом оцу нагоњило

сузе на очи. „О, Боже мој“, вићну он једном, „и ја ћу задовољан умрети, кад имам тако достојног сина за наследника.“

3. Долазак на престо

Године 1740 (31 Маја) умре Фридриху отац и он у 28 години ступи на престо. Народ је клицао од радости кад је се 8 Августа заклео на верност. Своју владу отпочео је са таквом енергијом, којој су се сви задивили. Да би умањио глад, која је тада због неродице владала заповедио је, да се отворе магаџине и да се храна јевтино продаје. Учено друштво, које је још његов деда основао, а које је под његовим оцем било пропало, поврати он у живот под именом Академија наука. Даље заповеди, да се философи Волф и Хале, које је његов отац прогнао, врате натраг и објави, да је вера у његовој земљи слободна.

У Октобру 1740. умре цар Карло VI. Како није имао мушких наследника и дошла је на престо његова кћи *Марија Терезија*. Али одмах после његове смрти полагали су право на аустријске земље шпански краљ и курфиршти баварски и саксонски. Фридрих II. захтевао је, да му се уступи херцегство Шлезија, на које су још његови претци полагали право, али без успеха. Сад сви ови објавише рат Аустрији. Фридрих заповеди својем посланику у Вечу да пита: да ли би царица била вољна да му уступи Шлезију и објави, да ће он у томе случају бити готов да јој да знатну потпору. Кад му не учинише оно што је тражио, заповеди он својој војсци да уђе у Шлезију. За кратко време посео је целу Шлезију, осем три тврђаве, које су се јуначки браниле.

4. Први шлезијски рат

Први рат отпочет је у Априлу 1741 године. Битка је била 10 Априла код села Молвица и после више часова огорчене борбе млади краљ, који је први пут бацио своју

част и срећу на коцку, предаде главно заповедништво искусном фелдмаршалу Шверину. По савету Швериновом он се уклони са бојног поља, по што је непријатељска артилерија косила његове пешаке. Он се са својом пратњом врати у Левен, где доби на скоро радостан глас, да је његова војска задобила победу. За тим се одмах врати на бојно поље, где је нашао 2500 мртвих и 3000 рањених војника. Одмах поседе Бриг и Бреславу и намора аустријског ђенерала Најцера, да се са свим уклони из Шлезије.

Међу тим курфиршт баварски беше продр'о у Аустрију. У Линцу Аустријанци, а у Прагу Чеси заклеше му се на верност. Млада царица, и ако је са свих страна била притешњена и њене лепе земље опљачкане, опет не изгуби присуство духа. С мачем о бедрима, а с круном св. Стевана на глави појави се она у мађарском сабору и на латинском језику представи сабору свој жалостан положај. Она заврши свој говор са речима: „Вашиим јуначким мишицама и вашој верности, поверавам себе и своје дете; ви сте последња летва моје наде!“ Њеног младог синчића, тадашњег цара Јосифа, држала је на рукама. Младост, лепота и несрећа царичина учини на сабор силан упечаток. У највећем одушевљењу повадише Мађари сабље и повикаше: „Ми ћемо умрети за нашу царицу Марију Терезију.“

Цела Угарска лати се радосно оружја. За неколико недеља испуни се у Презбургу 15.000 племића, добро спремних и наоружаних. На скоро за тим беше Аустрија ослобођена и онога истога дана, који је курфиршт баварски одредио, да се крунише за цара под именом Карла VII, уђоше Аустријанци у његову престоницу Минхен.

Међу тим Фридрих је срећно продужавао борбу. Он је из Шлезије продр'о у Моравску и код Котузица потукао аустријску војску. С тога Марија Терезија беше принуђена да му уступи целу Шлезију са графством *Глац*.

Мир је закључен у Бреслави. Сад кад су најопасније непријатеља скинули с врата, отпочеог Аустријанци нападе противу несрећног цара Карла VII који је узалуд и Французе дозвоа у помоћ. И Баварци и Французи били су свуда бијени. Краљ енглески Ђорђе, који је Марији Терезији помоћ обећао, писао је царици: „Што је добро дати, такође је добро опет натраг вратити“.

4. Други шлезијски рат

Кад се Марија Терезија тако осигурала онда се Фридрих бојао да она не поквари *бреславски мир*. Он није дуго оклевао и размишљао. Године 1744 навалише Пруси у Чешку и отпоче се други шлезијски рат, у коме је курфиршт саксонски био савезник аустријски. Фридрих је брзо посео Чешку, али га је принц лотарингијски потиснуо натраг у Шлезију. Међу тим Баварци победоносно продираху напред, тако да је се противцар могао вратити у своју престоницу, али само за то да у њој умре, јер после неколико месеци уграби га смрт. Његов син направи мир и одрече се наследства аустријских земаља. Сад је царица могла с много јачом силом навалити на Фридриха.

У почетку следеће (1745) године Фридрих се налазио у врло незгодном положају. При повратку из Чешке многи су му топови искварени. Његове благајне биле су се испразниле тако, да је све своје сребрно посуђе морао у новац прелити. Горња Шлезија са својим најважнијим тврђавама беше пала у руке његових непријатеља. Али са опасношћу растао је и дух његов. У месецу Јуну нападе он Аустријанце код *Хоенфридберга* и задобио је тако сјајну победу, да је 66 топова, 7 застава и 7000 заробљеника пало у његове руке. За тим потера он непријатеље, који су бежали у Чешку. Овде су га напали Аустријанци код *Сора*. Под најжешћом непријатељском ватром продирао је он напред и уређивао је своју војску тако

да је на јуриш отео непријатељске топове. Двадесет и два топа и преко хиљаду заробљеника пали су Фридриху у руке. Али у овоме славном походу најславнију победу задобио је кнез *Леополд Десавски* код *Кеселдорфа* (не далеко од Дрезде) над Саксонцима и Аустријанцима. Овде су се Пруси морали пузати уза стрмене, снегом и ледом покривене, висове и са бајонетима изгонити непријатеље из њихових утврђења. Због тога је било и с једне и с друге стране много губитака. Па ипак Пруси задобише 48 топова и 5000 заробљеника а Аустријанци се мораше вратити у Чешку. Десет дана доцније закључен је мир у Дрезди, по коме је Фридрих опет добио Шлезију, а курфиршт саксонски платио милијун талира.

6. Фридрихов живот

По закључку дрезданског мира Фридрих обрати сву бригу и пажњу на државне послове. Он је све сам наређивао и министрима је остављао само да изврше његове наредбе. Па ипак њему је остајало времена да се занима наукама и вештинама. Ово је он могао чинити с тога, што је његов живот био најтачније уређен и за сваки сахат у дану одређен је тачно посао. Око четири сахата изјутра он је устајао. За неколико минута он је устајао. За неколико минута он се обуче и оде за свој сто на коме су лежала писма, која преко ноћ дођу. Важнија од тих писама читао је он сам. Из осталих морали су му направити кратке изводе. За време читања саслушавао је уједно и свога ађутанта. По том је пио кафу, а после један или два сахата шетао по соби свирајући у флауту. Кад ово сврши он је читао или писао. У дванаест часова ишао је на ручак. Али му још важнија беху његова духовна уживања због којих је његово асталско друштво тако славно постало. Он је на ручак позивао своје најдаровитије и најобразованије официре и најглавније научењаке. На краља су

сви обраћали пажњу због његовог лепог, течног говора, због његове начитаности и његове досетљивости. Кад устане од стола опет једно пола часа свирао је у флауту. По том је потписивао писма, која су га у кабинету чекала, пио кафу, кушао своје склоности или ишао мало да шета. Од четири до шест сахати радио је књижевне послове. Од 6—7 сахати држао је концерат са најглавнијим вештацима, а по том је вечерао. Вечера је трајала често и до по ноћи увек у шали и весељу. Овај одмерени начин живота реметио је само у рату или кад путује. Ако је краљ путовао он је се тачно обавештавао о стању свакога округа и свакога места. На тај начин време, које је и ван куће проводио употребљавао је корисно. Његови чиновници и други важни људи обично су ишли поред кола и обавештавали га о свему у њиховом крају.

Нарочито је краљ заштићавао вештине и науке. Одмах у почетку своје владе наредио је да се зида лепа опера у Берлину у којој је већ од 1742 године три пут недељно, суделовањем најбољих играча и певача из Италије и Француске, представљано. По том је увећао библиотеку и уредио музеј. У Италији куповао слике и старе статуе, а Берлин и Подздам украсио је новим здањима.

7. Седмогодишњи рат

На скоро су се мирни послови краљеви морали за дуже време прекинути. У почетку 1756 године краљу се са свим тајно представља једна вест, која је била врло страшна. Главне силе у Европи биле су се здружиле, да Пруску поврате опет у њене границе и да краља Фридриха начине простим маркграфом брандебуршким. Душа овога савеза била је царица Марија Терезија, која своју лену Шлезију није могла никад заборавити. Њу увек текне у срце кад угледа кога Шлезијанца. Да би повратила изгубљену област удружи

се најпре са Француском. Овде је тада владао слаби и поводљиви краљ Лудвик XV, који је оно чинио, што је једна жена хтела. Ова жена беше чувена маркиза Помпадур, која је слабог краља водила као мало дете. Она је била ердита на пруског краља, што ју је он грдио. То је знала аустријска царица и написа јој једно ласкаво писмо услед кога два дугогодишња непријатеља, направише савез противу Пруске. По том у овај савез уђе и руска царица Јелисавета која је Фридриха мрзила, што је исмевао њен неморални живот. Уз ове три велике силе удружи се још и Саксонска, јер је тадањи њен свемоћни министар Брил лично мрзео Фридриха. На послетку дође још и Шведска, којој се дала згодна прилика да поврати Поморанију, коју су јој храбри курфиршти брандебуршки отели.

Фридрих не оклеваше дуго. Он се реши да преухитри своје моћне непријатеље. У Августу 1756 године продре он у Саксонску поседе Дрезду и друге главне вароши и захтеваше од краља Августа III да с њим направи савез. Саксонска војска имала је 17.000 људи и била је смештена у долини Елбе, до Кенигштајна. Август не пристаде на захтев Фридрихов, јер се надао помоћи од Аустрије. Аустријанци доиста се почеше приближавати, али их Фридрих потуче (код Лозовице), а по том зароби саксонску војску код Пирна. То је био почетак знаменитога седмогодишњег рата, почетак неравне борбе. По што је и немачко царство, које је Фридрихов упад објавило за нарушење мира, прешло на страну Аустрије, то је готово сад цела Европа, са 500.000 ратника, стајала противу самога Фридриха пруског краља. Сваки је држао да је он пронао и његови непријатељи већ су били уговорили како ће поделити. Али нико није рачунао шта може учинити један мали народ, кад се с љубављу држи уза свога краља. Нико није слутио, какво је јунаштво могао да ра-

звије Фридрих II. Овај, место да клоне духом, распали се још жешће на борбу са „три жене“.

а. Битке код Прага и Колина

Фридрих се најпре крену противу најјачег свога противника и продре у Чешку (1757). Он нађе аустријску војску код Прага утврђену на висовима у врло згодном положају. Фридрихови официри саветовали су да се одмах не напада, јер је војска од путовања јако уморна била. Али Фридрих је хтео одмах да се бије. Пруси јурнуше плаховито, али је непријатељски картеч обарао читаве редове. Нападаци већ отпочеше на свима странама одступати. Тада фелдмаршал Шверин уграби једну заставу, војници пођоше за њим, на висове. Јуначкога старца погодише четири зрна картеча и он паде. Његова смрт распали гнев у војницима, те навалише на брегове, отеше батерије и окреташе их противу непријатеља. Сад краљев брат Хенрих оте један шанац, принц брауншвајски други, а Фридрих са својим четима продре у средину непријатеља и растера их. Битка беше задобивена. Али ова победа беше веома скупо плаћена, јер 16.000 Пруса оста на бојном пољу, а фелдмаршала Шверина не беше више!

Али фелдмаршал Даун чекаше код Колина са великом војском од Аустријанаца и Саксонаца, спреман за битку. Непријатељ беше два пут већи по броју, на ипак Фридрих куражно нападе. Већ готово беше победа на његовој страни и Даун, сумњајући да ће одржати мегдан, беше издао заповест за одступање. Али Фридрих преиначи бојни поредак по савету својих ђенерала. Један саксонски ђенерал брзо примети забуну, задрже Даунову заповест за одступање, нападе пруске пешаке са својом коњицом и намора их на одступање. Пронаст пруске војске беше свршена. Они изгубише 13.000 мртвих и рањених и 45 топова и одступише у Сак-

сопску. Аустријанци поплавише већи део Шлезиие и један њихов ђенерао усуди се да са 4000 људи дође до пред саме капије престонице Берлина.

6. Битке код Розбаха и Лутена

Међу тим Руси, пленећи и пљачкајући, беху продрли у Источну Пруску и потукли војску пруског фелдмаршала Лешалда. Шведи беху посели Поморанију а две француске војске беху продрле у Хановер и Хесен. Фридрихов положај беше веома очајан. Он подели своју војску у више гомила и са једним делом крену се противу Француза да задржи њихово даље продирање. У Готи беше први сукоб између њих. Фридрих је од готске херцегине тајно извештен, да је ђенерал Субизе са својом пратњом одсео у готском замку. Пруски ђенерао Сајдлиц, веома дрзак човек, узе 1500 коњаника и одјури у Готу. Беше управо подне, и Французи беху на ручку кад се он појави пред капијама варошких. Шест хиљада Француза који су у вароши логоровали и не помислише на одбрану већ одмах побегосе. Пруси заробеше само мало војника, а остало беху бербери, кувари и служитељи. Осем тога у пљачкаше читаве сандуке мирисаве воде и помаде, и других разних украса и одећа, а ово је све доказ какав је раскош тада владао у француским логорима. Коњица се у триумфу врати натраг са својим пленом.

Кад се Субизе споји у Ерфурту са царском војском, крену се напред противу краља Фридриха. Овај са 22.000 људи пође на сусрет, непријатељу који имађаше 60.000 људи. Код села Розбаха сукоби се он с непријатељем (5. Новем.). Још у напред говорило се, да ће Фридрих са својом поддамском стражом — тако су називали малу пруску војску — или погинути или бити заробљен. С музиком и развијеним заставама кренуше се на брег, где Фридрих посматраше мирно њихове покрете не изба-

цујући ни једнога метка. Шта више беше заповедио да се топови сакрију, да би непријатеља лакше намамио. Он је седео мирно и ручао са војсковођама, а и војници су ручали. Французи су овај безбрижни мир сматрали као знак очајања. На један мах — око 2 сахата по подне — Фридрих нареди те се војска стави у бојни поредак. Топови загрмеше. И у тренутку Сајдлиц, који је непријатеља био опколио, појави се са својом коњицом иза брега и јурну на изненађене непријатеље. У исто време учинише јуриш и пруски пешаци. Страх овлада међу непријатељима и наста наред, и није прошло ни пола сахата а сва војска беше у дивљем бегству.

То беше славна победа! Али сад беше нужно, да се Шлезиија ослободи од Аустријанаца. Фридрих похита у своју област и стиже у Бреславу. Тамо беше фелдмаршал Даун са големом војском, против које је Фридрих могао извести малену силу. После месец дана од битке код Розбаха, сукобише се обе војске код *Лутена*. Како је аустријска војска била растурена два часа у дужину, то Фридрих нареди, да се његова војска построји у облику једнога клина. Тивлански јунак Епаминонда победио је с оваким убојним поретком храбре Шпартанце, а Фридрих је за три сахата задобио сјајну победу над великом аустријском војском. Око 20.000 заробљеника, 100 топова, 3000 кола пали су у руке победиоцу, и с освојењем Бреславе свршила се ова за Фридриха срећна година.

в. Битка код Цорндорфа

Две војне беху срећно за Пруску свршене. Фридрих беше опет господар Шлезиије. Он крену опет војску (1758) и освоји тврди Швајдниц. По том продре у Моравску и опседе Олмуц, али је опсаду морао напустити јер му непријатељи уграбише 3000 кола хране. Он се лукаво повуче натраг, јер друга

војска беше ушла у Пруску. Руси су свуда као варвари плачкали, налили, робили, и пустошили. Свуда су остајале иза њих развалине и пустош. Фридрих похита са својом озлојеђеном војском да освети такву увреду. Код *Цорндорфа* беше битка 25 Августа, али то не беше више битка већ покољ. Фридрих је хтео своје бесне непријатеље уништити и довикаше им: „Код Пруса нема опроштаја“, — „И код нас“, одазваше се из руских редова. Од јутра до мрака трајала је борба са ужасним беснилом и очајањем. Пруски топови обарали су читаве непријатељске редове, а ђенерал Сајдлиц чинио је чуда од храбрости са својом коњицом. Па ипак Руси не одступаху. Са бајонетима и кундацима јуришали су Прусци на непријатељске редове, али Руси стајаху непомично. И сами рањеници, који су пали на земљу, пуцали су и даље. Један Рус, који тешко беше рањен, нападе једнога смртно рањенога Немца и закла га зубима. Тек мркли мрак и крајњи умор раздвоји борце и Руси одступаше. Беснило и освета угушила је свако човечанско осећање тако, да су пруски сељаци и војници при сарањивању мртвих закопавали, пеке, тешко рањене, Русе живе у земљу.

г. Битка код Кунесдорфа

После ове крваве битке похита Фридрих у Саксонију, куда се кренуо Даун са царском војском. Чим се краљ приближи, маршал се одмах утврди. Према њему код *Кожкирка* један сахат источно од Бауцена, утврди се краљ. Положај беше и сувише несигуран и више ђенерала обраћаху му пажњу на то. Један ђенерал рекао му је ово: „Ако нас Аустријанци оставе овде на миру, онда заслужују сви да буду повешани.“ Фридрих се смејаше и рече: „Они се од нас више боје него од вешала.“ Тако је Фридрих мислио о своме противнику! Уверење краљево расло је све више кад га непријатељ три дана не узнемираваше. Но он се у овај мах у своме про-

тивнику преварио. Даун је приредио био тајни напад. Ноћу између 13 и 14 Октобра Аустријанци у највећој тишини почеше опкољавати Пруске. Пруске предстраже беху у највећој тишини савладане, више батерија узето и одмах противу Пруса окренуте.

Ноћ беше мрачна. На тороњу од цркве изби шест сахата, кад се Прусци тргоше из сна од пуцања и од кугала њихових сопствених топова почеше падати. Као да су из земље поникли обретоше се непријатељи од један пут усред њихововог логора. На општу вику докопаше изненађени оружје и испунише се у редове, у колико се то по мраку могло. Узалуд су вође чиниле све да војску уреде и да непријатеља из логора истерају. Ђенерал Кант паде погођен од два топовска картеча, принцу Францу од Брауншвајга размрса главу топовска кугла, а принц Мориц десавски беше тешко рањен. С највећим нестриљењем очекивали су притешњени да сване. Али и дан не донесе никакве помоћи, јер густа магла сметаше краљу, да прегледа своју и аустријску војску. На послетку неста магле и његова војска брзо се построји, али једно њено крило беху већ Аустријанци опколили. Краљ заповеди да се одступа, што је извршено у таком поретку, да Даун није могао одступање спречити. Овај обазриви војсковођа врати се у свој логор, по што је над краљем победу задобно.

Прусци су изгубили много — 9000 — људи и готово све топове и прџат. Па ипак Фридрих не изгуби кураж и покуша да је и код својих војника поврати. Кад је артилерија изашла преда њ' без топова викну он шалећи се! А где сте оставили ваше топове.“ — Однео их ноћас ђаво!“ беше одговор. — Сад их морамо од њега по дану одузети. Је ли тако гренадири!“ — Јест“ — одговорише ови — „тако је право, још нам они морају интерес платити!“ Краљ се поврати у Шле-

зију, а Даун доби од пана за одржану победу освећен шешир и мач.

Четврти поход (1759) беше још несрећнији за Фридриха, јер он изгуби главну битку код Кунесдорфа. Руси и Аустријанци беху се сјединили. Аустријски војсковођа *Лаудан* беше у својој петнаестој години ступио у руску војску и у више бојева показао је своју храброст и кураж. Али на скоро беше му овде служба отказана и он покушаваше код пруског краља Фридриха да ступи у службу као капетан, али га овај одби. Сад потражи он службу код царице Марије Терезије и доби тамо капетанско место. Са својим великим заслугама достигао је чин маршала, те га је Фридрих још више мрзео.

Фридрих је напао сједињеног непријатеља код *Кунесдорфа*, близу Франкфурта на Одри. Најпре је напао на лево крило, на Русе. Ови су стајали на утврђеним висовима и својим топовима косили су нападаче Пруссе. Па ипак Прусси својом храброшћу одржаше мегдан. Око пет сахата у вече цело лево крило било је потиснуто и топови отети. Већ је краљ био послао вестике у Берлин да јаве о победи. Али десно руско крило стајаше још непомишно, а Аустријанци не беху још у борбу ступили. Да би победу довршио, краљ у пркос саветима својих ђенерала нападе и на ове, и ако му војска беше изнурена. Место победе краљ је претрпео потпун пораз. Читаве регimente падале су од непријатељског картеча. По том јурну многобројна аустријска коњица на све стране и међу Прусима наста опште бегство. Сред ове забуне краљ паде у очајање. Два коња беху под њим погнула, једно пушчано зрно беше га ударило у златан балчак и зауставило се у цецу од хаљина па ипак он не хте одступити. Силом га мораше одвући са бојног поља. „Све је изгубљено, избавите краљевску породицу“, писао је он своме првоме министру. Доцније један сахат писао је: „Ја нећу преживети

пропаст отаџбине. Бог нека јој је на помоћи“. И одиста његов положај никад није био тако очајан као сада. Само 5000 људи искупи се другог јутра око застава. Топови беху са свим изгубљени. Међу погинулима беше и песник пролећа, *мајор Хенрих Клауст*. Али и савезници су тако скупо платили ову победу, да је руски војсковођа рекао: „Ако још једну оваку победу задобијем, онда ћу морати са штапом у руци сам ову вест у Петроград однети.“

д. Битка код Торгаве

Једина срећа беше за Фридриха што Руси нису хтели да гоне побеђене. Поход од 1760 године отпочет је исто тако несрећно, као што је онај пређашњи завршен. Пруску војску од 8000 људи опколи *Лаудан* на нешто исече а нешто похвата. За то опет он потуче *Лаудана* код *Логница*, али се на скоро опет морао борити са сједињеном руском и аустријском војском, која је под ђенералом *Тотлебенем* намеравала отети Берлин. Али чим краљ тамо стиже непријатељ побеже, те се он крену у Саксонску противу фелдмаршала *Дауна*.

Трећег Новембра јави се Фридрих, да реши битку, од које је зависила цела његова даља судба. Ако би још и сада био потучен, онда би пролао. При том Руси су стајали већ готови, да нападну на Берлин. Фридрих заповеди, да се око вароши направе најјача утврђења. Он сам узе део војске и поведе је противу *Торгаве*. Цитен је имао задатак да обиђе непријатеља и да га с леђа нападне. Али обојица се задржаше због блата, рунчага и шума. Око два сахата по подне краљ изађе са својим гренадирима из шуме и већ имађаше пред собом непријатељска утврђења. Топови и коњица беху још заостали. Па ипак краљ заповеди да се одмах напада, јер он опази јаку ватру са стране од куда Цитен долази и мишљаш,

да се тамо у велико бој бије. Али то беху само предстраже, а Цитен далеко беше још од места борбе. Кад гренадири нападоше на шанчеве окрете непријатељ сву силу противу њих. Четири стотине топова просипало је своју убилачку ватру против ових јунака. Читаве редове обарала су зрна, али они иђаху напред. Краљ сам видео је, да никад није у такав шкрипац запао. Нове трупе продирале су напред без обзира на оне што гину. Они продираху напред, али их аустријска коњица потиште. На послетку дођоше и топови али и они не беху од велике користи, јер негде беху топови поломљени а негде коњи побијени. Усред тога метежа беше и краљ. Једно зрно погоди у трубу трубача његовог. Коњ трубачев беше тврдоглав и однесе га међу непријатеље. „Кажите Аустријанцима“, довикну му Фридрих, „да престану чуцати, иначе ћемо им одузети топове.“ Кратак новембарски дан беше на измаку, а битка не беше решена. Настаде као гавран црна ноћ али мира не беше. Чуцали су у тој густој помрчини и пријатељи на пријатеље, док се нису распознали.

Жалосно је било стање рањеника на крвавом бојном пољу. Ко није могао допузати до какве колебе или штале на бојном пољу, тај је у највећим мукама лежао на влажној земљи. Али где беше краљ? Он седи у цркви села Елзинга пред самим олтаром. Његово срце распорено је од жалости, а његова глава савијена. Језгро његове војске лежи на бојном пољу, његови најбољи официри пали су, он сам рањен и још ништа није решено. Он само жели смрт. Па ипак у последњем тренутку његове мишице не беху малаксале. Он се реши да сутра дан опет отпочне битку и да опет учини јуриш и о томе написа према једној лампици заповести. Са нестриљењем очекиваше дан да би што чуо о ђенералу Цитену. Овај доиста није мировао. Следујући бојном плану, он је ноћу јурнуо на висове и потискао редове Аустри-

јанаца. Ови више нису могли поновити битку и у највећој тишини повукоше се натраг.

Краљ је шаљао весника за весником Цитеновој војсци. На послетку освану дан, Фридрих уседо на коња и упути се у село. На један пут из сиве магле искрену чета коњаника у белим огртачима и упути се к њему. То беше Цитен са својим хусарима. Он притрча краљу и рече: Ваше Величанство! непријатељ је побеђен и бежи!“ На један пут обојица скочише с коња; краљ се загрли са Цитеном. Стари војсковођа плакаше као дете и не могаше ни речи проговорити. Потом се окрете ратницима и викну: „Наш је краљ одржао победу и непријатељ је потпуно побеђен. Да живи наш велики краљ!“ Сви у глас повикаше: „Да живи наш велики краљ! Али да живи и наш отац Цитен, наш хусарски краљ!“

Тако је се борио, тако је трпео и живео пруски јунак, који је срећно и славно свршио седмогодишњи рат. Године 1763 фебруара 17 закључен је мир у Хубертсбургу у Саксонској, по коме краљ није изгубио ни једну стону своје земље.

7. Карактерне особине великог краља

После свршеног рата краљу беше прва брига, да залечи ране, које је његова отацбина у рату добила. Храну, коју је за рат био покуповао покљонио је осиротелим селицима, а коње, који су вукали топове и пртљаг дао је селицима, која су у рату највише страдала. Да би задовољио раднике у престоници који су без леба, отпочео је задати нов један дворач. Он се старао да с земљорадња, трговина и занати унапреде.

На тај начин овај је владалац умео свагда задобити љубав свога народа. Кад је једном у путу хтео да промени коња, приступи му једна стара баба. „Шта ћете“, запита је краљ. „Само да видим ваше лице, а више ништа“, одговори старица. Краљ јој даде неколико Фридрихсдора и рече: „По-

гледај, драга жено, на овим стварима можеш увијек видети, кад год хоћеш!“

Фридрих се никад није љутио, кад му се истина у очи каже. Једнога војника, који је имао више ожиљака на лицу, што их је добио код Колина, питао је он на једној смотри, у којој је крчмци задобио ране: „Код Колина“, одговори он, „где је ваше Величанство трошао платило.“ Али озбиљни одговори нису никад смели бити и неучтиви. Један млад начелник јавио је, да се у његовом округу појављују читава јата скакаваца. То краљ није хтео веровати и млади начелник посла за доказ пуну кутију скакаваца, који се разлетеше по краљевој соби кад се кутија отвори. Фридрих не хтеде за ово казнити начелника, али заповеди да се у будуће не постављају за начелнике млади и неискусни људи, који не знају како треба свога краља предусетати. Старе заслужне ђенерале чувао је, што се боље може. Један пут при једној смотри рече он ђенералу Сајдлицу, коме је био благодаран за битку код Розбаха: „Мој драги Сајдлицу, ја сам мислио, да твоје регimente јашу много брже, него моја обична кавалерија“. Ваше Величанство“, одговори Сајдлиц, „регimente јашу и данас исто тако као и код Розбаха.“ Од то доба краљ је избегавао, да прави примедбе, које су вређале његове честите ђенерале.

Мало је било људи, који су свакад били тако присебни и куражни као Фридрих. У битци код Колина водио је сам, с мачем у руци, једну чету против непријатељских батерија. Људи су бежали, кад непријатељска зрна почеше око њих сипати. Али Фридрих ништа на то није пазио, већ је ишао напред док му један ађутанат не викну: „Господару! Хоћете ли ви сами батерије отети?“ Сад Фридрих виде у каквој је опасности, заустави коња, посматраше батерије на дурбин и врати се лагано натраг својима.

После битке код Лајтена јахаше он са

мало пратилаца и уђе у замак један где још беше пуно аустријских официра. Ови му изађоше на сусрет са буктињама, баш кад се уз басамаче пењао, и хтедоше га одмах после најлепше битке заробити. Али он их простодушно ослови са речима: „Добру ноћ господо моја! Ви ми се сигурно нисте надали? А по том прође он између непријатељских официра, који ништа не умедоше рећи осем једно пуно страхопоштовања „Ах“. На скоро по том стиже ескадрон пруских хусара, који похвата све аустријске офицере.

Један пут јашући дође Фридрих пред непријатељске предстраже. Један војник напашани на њега. Али краљ диже штап у висину претећи му: „ти, ти,“ и збуни непријатеља тако, да овај спусти пушку нози и пусти краља да мирно иде.

Ову неустрашимост, коју је Фридрих у свима опасностима показивао, захтевао је, и од својих официра. При опсади Швајдница беше једном његовом пажу убијен коњ и он сам беше рањен. Превијајући се од бола удали се он одатле. Али краљ му довикну: „Куда ћеш сада, зар нећеш седло бар узети?“ Паж се морао натраг вратити и скинути седло, и ако су куршуми око њега и око краља на све стране зујали.

Најлепша особина код Фридриха била је љубав према правичности. Он се непрестано трудио да буде према свакоме подједнако правичан. Један човек имао је воденицу близу *Сансуи*, где је краљ хтео подићи дворач и парк. Како му је та воденица сметала он понуди газду да му је исплати. Газда не хте своју воденицу продати. Краљ му тада даваше велику суму новаца и обећаваше да ће му на другом месту саградити воденицу. „Мој деда“, — одговори оштроумни човек — „градио је ову воденицу; ја сам је наследио од мога оца и „моја деца треба од мене да је наследе“. На то се краљ наљути и рече: „Али ти треба да

знаш да ти ја могу воденицу одузети, ако хоћу? — „Тако је — одговори воденичар, — „кад не би било суда у Берлину“. Краљ отпусти овога човека и радовао је се, што он има толико вере у судовима.

И у старости Фридрих је триео све тегобе и није ништа мењао у начину свога рада и живота. Он је био тако вредан, да је се одвињавао да спава, само да би што више могао урадити. На годину дана пред своју смрт држао је смотру у Бреслави над својом

војском. Кад је осетио да ће умрети, он је био миран као какав мудрац. Он умре изјутра 17 Августа 1786 године. Његова смрт која се одавно очекивала, потресла је целу Европу, јер је Фридрих био јунак свога века, краљеви су га уважавали и поштовали, народ га је љубио и поштовао, а војници су га обожавали. Али га назваше само „стари Фриц“, но Историја га назва Фридрих „Велики“.

(Наставиће се)

ДУХ НАСТАВЕ И ВАСПИТАЊА

у Србији

од год. 1870. до 1882.

По извештајима изасланичким и другим изворима

Написао

Ј. Миодраговић

ПРОФЕСОР

(Паставак)

Психолошка је истина, да се све наше знање састоји из чулних опажања. Човек зна само оно, што је видео, што је чуо; зна за оне мирисе што их је омиришао, и оне укусе које је језиком окусио. Зна на кратко, оно, што је осетио, и оно што се из тих осећања у првонај системи, у духу, може да развије. И та су чулна опажања најлакша. Најлакше се гледа, слуша, мирисе, пипа, итд., а већ су тежа изазивања у свест и све комбинације тога у глави. И што су те комбинације сложеније, шире, више, то су теже. Лакше је нпр. посматрати у пољу велику војску, него, рећимо, замишљати другу и рачунати на памет колико њој треба хране, муниције итд. за извесно време. Лакше је слушати готову песму него је створити. Лакше је осећати зиму и врућину, кисело и мирисаво, него се сећати како је то. Даље, зна се, да је од свих чула око најјаче, и да се управо све више интелектуално знање састоји из онога што је преко ока дошло. И њиме се најбоље, најјасније, и, најлакше, стварају представе, од којих се ствара готово цео ум и све његове радње. Лакше ћемо, јасније и боље створити пред-

ставу о расту, букви или коњу, које видимо него о палми, банану или слону, које не видимо, него нам се само о њима прича. Лакше је изучити целу околину нашу коју видимо, и све у њој, што видимо, него остали свет о коме нам се само говори. Не само предмете него и појаве, које видимо, лакше је разумети, него оне, које не видимо. Пару која се згушњава на нашим очима на стаклету или чаши с водом у капљице и воду, лакше нам је разумети, него прилив и одлив, атмосферске покрете, постанак кише и снага, које не видимо. Лакше нам је створити представу о води, кад је начинимо од кисеоника и водоник, па све то видимо, гледамо, него годинама да нам се само говори о томе, или да читамо. Ја сам у неколико школа учио о уву и његовим коштицама и лавиринту, и 15 година нисам опет знао шта је то све и како стоји, док нисам видео ту дивну природну грађевину. Толико исто нисам знао како су гласнице, у нас и тица, којима говоримо и певамо, док их нисам видео. А кад сам видео, онда не само да сам створио јаку представу о томе, која ће ми вечно остати, него је то било и

најлакша радња од свих оних, које сам дотле вршио, а то су: слушао, читао, гледао насликано, и *замишљао*.

С тога смо ми већ готови, да изведемо оваку дефиницију: Они су предмети лакши, у којима има више чулне радње, више очигледности или конкретности; а, обрнуто, они су тежи, у којима има мање чулних радња, мање очигледности, а више сувопарности, голога говора, замишљања и апстракција.

Али то још није све. Морамо да се обазремо још на једну страну, те да нам дефиниција буде потпуно тачна. Сви знамо нпр. да је рачуница лакша од Математике, Цртање лакше од Геометрије, а практична Геометрија од Стереометрије, Тригонометрије, од Астрономије, итд. За што то? — За то, што су ти предмети *простији* од оних, одговара се обично. За што је нпр. неорганска Хемија лакша од органске? — За то што је ова *простија*. А како то *простија*? — Тако, овамо се уче поједини елементи и њина обичнија једињења; а тамо групе ових елемената и њине силне комбинације. Неорганска може без органске, али органска никако без неорганске. Да ли је лакша Физика, или Психологија? Без сваке сумње, Физика, јер све њене појаве и законе можемо да видимо и меримо, а у Психологији не само што то не можемо тако лако, него нам за то треба и још много другог знања а на првом месту из Физике, Хемије нарочито органске, Биологије, а нарочито Физиологије. Хизиологија је опет *простија* и лакша од Социологије или Економије, Логика од Педагогије, итд. Или да сведемо све ово још на *простију* форму, овако: Лакше је створити представу о броју *сто*, па га делити у мање гомилице, или му дати још, или му одузимати, итд. него нпр. решити једну квадратну једначину, и то представити очигледно. Јер, за оно прво треба само *сто* предмета и ништа више, а за ово друго већ готових и јасних појмова о поједним количинама, о разним односима њиним, а на првом месту јаке моћи замишљалице. Или нпр. лакше је посматрати како се од воде прави пара, него од осећаја представа, и од представа мисли. Лакше је пронаћи зашто је човек умр'о, или животиња лисала, него зашто је римска царица или кака феда животиња пропала. *Простија* је и лакши посао пратити ток својих ми-

сли и дознати, како смо до нечега дошли, и пронаћи законе по којима се мисли, него изнаћи и решити: зашто један човек постаје угурсуз и зликовац, а други мајка и ђеније. Лакше је увидети за што нам је кукуруз на њиви закржљао или грожђе преродило, него за што цео народ сиромашни, или, шта цео свет држи у целини.

Из свега овога ми видимо, да има предмета или наука таке природе, да се оне могу изучавати *за себе*, готово без икакве помоћи других предмета, и да има и таквих, које није могуће учити пре неких других, него само *после* њих. То се каже: они *претиостављају* оне. Они би се први назвали независни. А најбоље, ми ћемо оне прве да назовемо *елементарни*, прости, а ове друге *сложени* или компликовани. Већ смо видели који су лакши.

Сад смо готови да понављамо нашу дефиницију и да кажемо овако: Они су предмети лакши, у којима има више чулне радње, више очигледности или конкретности, *и који су простији, елементарнији*; а, обрнуто, они су тежи у којима има мање чулних радња, мање очигледности или конкретности, а више апстрактности *и сложености*. А из тога нам излази:

Да су „најлакши“ они предмети наставни у којима има највише чулне радње, највише очигледности или конкретности, и који су најелементарнији, а „најтежи“ они, у којима има најмање чулне радње најмање очигледности или конкретности, а највише апстрактности, и сложености.

То је према самој природи предмета, и према духу човековом. То би нам била одредба *апсолутна*.

Али, нема сумње, да се сви наставни предмети удесе, да иду један за другим тако, да *апсолутно* ни један није тежак и тежи од другог, опет би у пракци било разлике између њих. То јест, нека се распореде тако, да најелементарнији и најконкретнији дођу напред, па за њима други редом, по мери елементарности и конкретности, док најпосле не дођу најнеелементарнији и најнеконкретнији, дакле тако, да једни друге припремају, те да ови други не буду нимало апсолутно тежи: опет ће у школи, *према деци*, бити неки лакши, неки тежи; неки најлакши, неки најтежи. За што то? Нешто мало ће чинити

и индивидуалност дечија, већа склоност нечија к нечем. Али то је тако мало, кад водимо рачуна о целини, да о њему нећемо ни водити рачуна.

Куд и камо је важније, претежније и управо пресудно — само предавање, начин предавања, метод, наставник. Најелементарнији и најконкретнији предмет по себи, подајте наставнику, који ће све претворити у сувопаран говор и причање, или, што је горе у преписивање и диктирање, или што је још горе, у једино читање из књиге и учење на памет, он вам је потпуно пропао, и сва његова елементарност и конкретност претворила се у саме дефиниције и голе апстракције. Да ће то сада деци да буде тешко, о томе нема никакве сумње. На против, и тежи предмет, по себи компликованији, и апстрактнији, нека дође у руке вештоме наставнику, који ће све његове елементе из којих је сложен да похвата и очигледно да изнесе, да цео предмет упрости и претвори у примере и чулна опажања, па не само што ће то стаће деци много више вредети, већ ће сигурно и тај предмет вољети, и сматраће га за лак. По томе

дакле, сем ове апсолутне тегобе и лакоће предмета, ево има одиста и друге релативне а то је : како су деца осећала поједине предмете према поједином предавању појединих наставника. С тога деца могу имати са свим другу школу, у којој су поређани предмети по њиној тешкоћи и лакоћи, друкчију од оне апсолутне, и то у свакој школи друкчије. По овој њиној школи одиста би могли да меримо како је који предмет предаван и колико је очигледности и предавачке вештине у који предмет уложено.

Према овоме свему ми мислимо, да има смисла говорити о лаким и тешким предметима у школи, да и министарство није ставило ова питања са свим случајно, и да је на њих требало одговорити много потпуније, и са стране апсолутне тешкоће и лакоће, т. ј. како је који предмет ушао у који разред, пре или после неких предмета, и са стране предавачке т. ј. како су деца осећала поједине предмете. Из првога би се видели мане распореда и програма, из другога каквоћа и суштина самих предавања.

(Наставиће се)

ИСТОРИЈА СВЕТА

ПРВО ВРЕМЕ

ОСНИВАЊЕ ДРЖАВА

(Наставак)

I

Византијска или источна римска царевина
(395—751)

Источна римска држава позната је као *византијска* царевина по Византији (Byzantion), главноме граду на Боспору. Ову престоницу назваше Словени *Цариградом*, а народи западне Јевропе *Константинопољ*, по Константину Великом, који се ту настани први од од римских царева. *Грчко царство* треће је име источне царевине, по народу грчкога порекла, у чијим рукама беше влада у Цариграду. Као потомци некадашњих грађана римске државе, од које наследише много лепих и ружних особина, становници грчке царевине називаху се још и *Ромејима*.

По подели државе, источна царевина простираше се од Јадравског и Јонског мора до Тигра и Еуфрата, од Дунава и Црног мора до Захаре пустиње. Ова голема просторија се поља беше изложена нападајима Хуна, Гота, Словена, Бугара, Авара, Персијана и др., а унутра земаљски мир потресаху буне народа, борбе око престола, непрестано трвеће грађанских и верозаконих странака. Поред свих тих незгода, Византија, благодарећи свом положају између Јевропе и Азије, могаше да чува државни живот кроз хиљаду година.

Цар Теодосије II-ги (408—450). — Аркадија је наследио малолетни син *Теодосије* (408). Његовим детињством користова се властољубива сестра *Пулхерија*, да се уз при-

помоћ дворских великаша прихвати државне управе, коју ни онда не пушташе из руку, кад је Теодосије могао сам да влада. Она је брата тако васпитала, да је пре лично на свештеника и беседника, по на цара. Размирица Византије са Персијом сврши се поделом Јерменске у корист Персије. Још несретнији беше резултат рата с Хунима, који пустошећи прокретарише полуострв и принудише царевину на голем откуп. Док још не беше утврђен сталан мир између једне и друге стране, би послан уз византијског посланика *Максимиана* Атилином двору историчар *Приск*. Њему ваља да благодаримо, што је као очевидац потанко описа словенске земље под хунском влашћу, кроз које је пролазио.

Теодосије издаде (438) *Законик* (т. ј. Зборник доондашњих царских наредаба) којом се користоваху народи западне Јевропе. За његове владе владика *Нестор* отпоче учити свет својој јеретичкој науци.

Марцијан (450—457). — После Теодосија попе се на престо сенатор *Марцијан* (450). коме беше преко педесет година, кад му руку и круну пружи Пулхерија, сестра Теодосијева. Он се према Хунима тако понашаше, да Атила напусти источну и пође на западну царевину, *Ост-Готима* је дозволио да се настане у Павонији али да бране Византију од непријатеља.

Лав I-ви Трачанин (457—474). — Буном, што наста по смрти Марцијановој, послужи се Трачанин *Лав I-ви*, те уз припомоћ војсковође *Асиара* постаде цар. У то време западна царевина беше без владоца. Лав I-ви споразумевши се са сенатом, посла као императора у Рим, *Прокопија Антемија*, зета умрлога цара Марцијана. После се удружише обе царевине против афричких Вандала, но у том походу не беху сретне. Буна у западној царевини лишила је живота императора Антемија (472) и изазвала крваву борбу око престола. Византија је хтела да очува утицај над Италијом, али га не могаше чувати. *Одоакр*, поглавица најамних Берманаца обори 476. западну царевину и примора сенаторе (478) да јаве византијском владоцу: Западној држави не треба цар. Они су изабрали *Одоакра* за покровитеља Италије, моле да га Византија призна за патриција, и да му уступи Италију, на што је после дугог устезања и пристао цар *Зенон*.

Зенон (474—491). — *Лав II-ги*, наследник и унук Лава I-ог беше младолетан. Место њега управљао је државом најпре као тотор, *Зенон*, зет Лава I-ог; а кад Лав II-ги премину, после неколико месеца он постаде цар помоћу исавријске гарде. Његова ташта, а жена Лава I-ог побуни народ и за кратко време принуди га да напусти престо, на који га опет врати исавријска гарда. Верозаконе зајевнице између православних и евтичара није могао да утиша, ма да је се трудно.

Цар Анастасије (491—518). — По Зеновој смрти постаде цар *Анастасије*, коме пружи руку Зенонова удовица *Аријадна*, а сенат круну. Исавријска гарда хтеде да постави за цара *Лонгина*, брата Зенонова, и с тога се побуни. Та је буна дуго трајала, но најзад би утишана у Анастасијеву корист. У рату с Персијом Анастасије изгуби другу половину Јерменске и Колхиду. Са севера нападаху Словени, са истока Арављани. Да би престоницу обезбедио, Анастасије подигне зид од Црног до Мраморног мора, који се прозва његовим именом. Као приврженик Евтихове науке неумешним понашањем распало је верозаконе страсти толико, да га унук *Аспаров Витал*, приврженик православља, у мало не сврже с престола. Анастасије користова отаџбини укинувши исавријску гарду, и царине које беху штетне трговини. Забранио је борбу људи са зверовима у циркусу.

Словенске династија. Јустин I-ви. (518—527). — Старање Анастасијево да обезбеди престоницу јасно показује надмоћност словенских племена на полуострву. То се нарочито види после његове смрти, кад на византијски престо дође Словенин *Јустин* (518) који основа словенску династију у источној царевини. Он беше родом из скопљанске околне у старој Дарданији. Похитао је у далеки Цариград као сељачки момак да потражи зараде. Није знао ни да чита ни да пише, али га срећа и његова умешност послужеше, да од простог војника постане старешина царске гарде и цар. У Цариград је довео жену *Љукињу* и сестру *Виљеницу*, која беше за *Истоком*, оцем доцнијега цара *Јустинијана* (Управде). Ма да беше цар Јустин проста порекла и необразован, опет је умео да избира људе, којима повераваше управу земаљских послова. Правичан и строг, умирио је

земљу, стао на пут верозаконим передима и утврдио добре односе с римским папом, који пре тога беху запемарени. Рат с Персијом због племена *Лазз*, које потражи византијску заштиту да се ослободи персијске власти оставио је у наслеђе нећаку *Јустинијану*.

Јустинијан I-ви (527—565). — У то доба старешина над источним областима царевине беше храбри Словенин *Велизар*. Он одби *Персијане* од Јерменске, на коју они нападаше. У Сирији га истина Персијани једном потукоше, али ни ту земљу не моглоше да освоје. Кад премину персијски краљ *Кавад*, нови владалац *Хозроје Ђуширван* утврди мир с Велизаром (532), но тај мир у ствари беше само примирје за други жешћи рат (540—562), који се најзад сврши с утврђењем старих граница између једне и друге државе.

У Африци, у *вандалској краљевини*, беху велики немири. Климом и римском образованошћу разнежене Вандали мрзили су становници старе Картагене и као тиране господаре и као јеретике Аријевце. Краљ *Хилдерик* попустљив према православним, изазва буну у којој му оте престо *Гелимир*. Владике појединих градова хтедоше да одбране православне од јеретика и позваше цара Јустинијана. Он се огласи за савезника свргнутога краља *Хилдерика* и посла с флотом Велизара, кога одушевљено испратише грађани престонице. Приближивши се Картагени Велизар објави Африканцима, да им долази не као освајач, но као ослободилац. Вандали покушаше да га задрже, али му Картагена отвори врата и православни га радосно дочекаше. Гелимир потучен, још се неко време брањаше на неприступној висини, но глађу приморан предаде се. Краљевина вандалска би уништена, власт источне царевине утврђена у северној Африци и последњи вандалски краљ Гелимир красио је Велизаров свечани повратак у Цариград (534).

Још тежи задатак очекивао је храброг војсковођу у *Италији*. Ост-Готи беху освојили ову земљу под Теодориком, али је византијска влада и даље сматрала као део своје државе. Кад премину Теодорик (526) и насташе немири, Јустинијан посла Велизара с војском (535). Он лако заузео Сицилију и дођу Италију, Рим му отвори врата. Притешњени, Готи изабраше за краља храброга *Витигеса*

и отпочеше борбу. Велизар опседну Равену, у којој беше Витигес и цвек готскога народа. У највећој пужди Готи понудише Велизару круну, само да га задобију. Велизар привидно прими понуду, уђе у Равену где га одушевљено дочекаше; али веран свом владоцу, ухвати Витигеса и као роба посла у Цариград. Јустинијан је неблагодарношћу наградио труде Велизарове. Посумњао је у његову поштену намеру, и позвао га у Цариград. Велизар се покори царској наредби и напусти бојно поље, а Ост-Готи изабраше за краља *Тотилу*, продужише војну и кроз кратко време освојише већину Италије. Тек тада увиде Јустинијан какву је погрешку учинио, што је одазвао Велизара. По његовој жељи стари војсковођа по други пут пође против Гота, али га срећа више не прањаше. Опет позван, Велизар уступи своје место војсковођи *Нарзесу*, који с јачом војском нападе непријатеља. Код *Тагене*, у подножју Апенина, беше страшна борба (552) у којој Тотила погибе, а Нарзес одржа победу. Једно одељење Гота изабра за краља *Теју* и поново окуша срећу у борби, али би потучено испод Везува, где и Теја погибе. Његови борци замолише Нарзеса да им допусти да слободно отиду, и он им допусти. Тако се сврши двадесетогодишњи упорни рат (535—55) између Гота и Византијана, и Византија утврди своју власт у Италији. (Види о томе напред: Пропаст ост-готске краљевине).

У тренутку, кад Готи и Персијани вођаху упорне борбе са источном царевином, ђерманска племена у Шпанији такође помогоше Византији да и том земљом овлада. Краљ *Атанагилд* потражи помоћ у Јустинијана против *Агила* (552). Византијани се користеше позивом да заузму Валенсију, Кордову, и да утврде своју власт у јужној Шпанији (до 624.).

И *Бугари*, удружени са подунавским Словенима, пређоше преко залеђенога Дунава 559 и упадоше у Тракију. У то доба Велизар, лишен милости свога господара, беше у осами, далеко од државних послова. Потреба отаџбине поново га је позвала да је брани. Царској гарди придружи грађане, изађе на сусрет непријатељу, потуче га и прегони преко Дунава.

Јустинијан беше сретан у ратним предузећима, ма да језгру његове војске не чињаху

римски грађани, но разни варварски народи, које је Велизар умео да скупи под римску заставу, као најамнике и добровољце. Персијани, Словени, Бугари и Авари беху истина потучени, али непокорени. Они чекаху само згоду да обнове непријатељства. Да би обезбедио државу у опште од нападаја, Јустинијан подиже на граници и на важнијим пролазима у земљи преко шест стотина тврђава, које је пољепшавао споменицама. У Цариграду је освештао више цркава, па и чувену св. Софију. Рађевину и трговину унапређивао је. У његово доба кадуђери пренеше свилобубу из Хине у Јевропу.

Да би друштвени и државни живот био што правилнији, Јустинијан је издао *поправљени римски законик*, и тим прославио своју владу. На томе послу радно је чувени правник *Трибонијан* и голем број других зналаца. Он је подељен на четири велика зборника закона и правне науке, као: *Законик* (Codex) или *Зборник царских наредаба* (528); *институције* или *основе римског права за школску потребу* (533); *Пандекте* (дигесте) или *објашњење правних одредаба и одлука* (533); и *Новеле* или *Зборник Јустинијанових закона*. То све називаше се римским правом и јако је утицало на државни живот Јевропе новијег времена, пошто главни циљ римском законодавцу беше неограничена воља владоаца.

Поред свега тога, мира није могло бити у држави. Народ је стењао под тиранијом власти и под државним теретима. Сам двор подржавао је такво стање и предбачио квари. И Јустинијан и Велизар оженише се играчицама из циркуса, које не беху доброг владања и много утицаху на своје мужеве. Христова вера могла је да поправља обичаје, да сами њени представници не провађаху време у ништавним верозаконим препиркама. Државу раздираху расцеп вере и страшна борба плаве и зелене партије у циркусу. Јустинијан беше наклоњен плавој, али кад јој одрече помоћ у згодној прилици, обе устадоше против њега. Он већ хтеде да пређе преко Боспора, али га задржа жена Теодора, говорећи: „Престо је најчаснији гроб“. Међу тим Велизар скупи војску и крвавим начином угуши побуну.

Судбина овога војсковође веома је жалосна. Био је оптужен као учесник некакве

завере против Јустинијана, те би бачен у тавницу, лишен достојанства и имања, и у том незгодном стању и умре. Осам месеца после премину и Јустинијан (14. Новембра 565). Његова влада беше више сјајна, но благодетна. Напретке на бојном пољу помрчаше крваве буне у држави и нападаји суседних народа с поља. Земљотреси поруше многе вароши, куга је десетковала свет.

Јустин II-ги (565—578). — *Јустину II-гом* синовцу и наследнику Јустинијановом узеше Лангобарди северну Италију. Прича се да их је Нарзес позвао у тренутку, кад му цар одузе управу над том земљом. Авари потражише данак, и кад им Јустин не даде, отпочеше пленити северне крајеве византијске државе. Око Аралског језера живљаху у то доба *Турци*. Они послаше посланике у Цариград и утврдише савез са источном царевином против Акара и Персијана. Персијски рат отпочет с рђавим изгледима по Византију, би прекинут за време смрћу Хозројевом и Јустинијановом.

Тиверије (578—582). — Јустинијанов усвојеник *Тиверије* за кратке своје владе потисну Аваре и потуче Персијане.

Мавриције (582—602). — Наследник и зет Тиверијев *Мавриције*, беше храбар владалац, али по несрећи живљаше у незгодним приликама. У новцу беше таква оскудица, да Мавриције тек половину награде могаше давати најамним војницима, који због тога беху незадовољни и чекаху само згоду да га свргну с престола. Авари, веома снажни, потраживаху што им не могаше дати, само да лакше пустоше и плеве византијске области, јер држава беше у рату са Персијом. После овога сретно свршенога рата Мавриције опреми војску против Авара. Умешни војсковођа *Приск* одржа пет битака, а после се побунише војници, извикаше за цара *Центуриона Фоку* и пођоше на Цариград. У престоници противници Маврицијеви беху у договору са побуњеном војском, те с тога Мавриције мораде да побегне с породицом преко Боспора, Фока уђе у Цариград и круниса се (602).

Фока (602—610). — Нечовечним понашањем, нарочито истребљењем породице цара Мавриција, Фока изазва опште незадовољство. На позив сената, *Ираклије*, егзарх африкански дође с флотом пред Цариград и народ

га одушевљено дочека. Фока хтеде да побегне, но побуњени народ ухвати га, страховито казни, и постави за владоца Ираклија.

Ираклије (610—642). — У првим данима Ираклијеве владе Авари плењаху околина Цариграда (619), а Персијани освојише Сирију, Палестину, Јегипат, Киренајку, Малу Азију до Халцедона. Ираклије хтеде да пренесе престоницу у Картагену, али му не даде патријарх *Сергије*, ставивши му на расположење црквене приходе.

Ираклије окуша срећу у борби. Он се удружи с Хазарима, прогони Персијане преко Тигра и упаде у Персију (627). Кад *Хозроје II* погибе од свога сина *Сироја*, који уби оца и браћу да седне на престо, прекрати се војна. Византија поврати своје области и *крст*, што га Персијани беху узели са гроба Спаситељева, који Ираклије после неког времена са највећом свечаношћу врати у Јерусалим, и тај дан празнује се за спомен у нашој цркви сваке године 14. Септембра.

Последњи дани Ираклијеве владе не беху сретни. Грађанске буне и верозакоње зађевице јавише се поново, ма да је се Ираклије трудио да утиша распаљене страсти. Користећи

се тиме, Арављани освојише Сирију, Палестину и Јегипат.

После Ираклијеве смрти (641) настаде још горе стање. Док отимања о престо, буне грађанске и верозакоње не престајаху. Лонгобарди ојачаше своју власт у Италији на штету византијског егзарха; Бугари заузеше Доњу Мезију; Арављани све приморске земље на истоку и долажаху неколико пута пред Цариград, који могаше да спасе само грчка ватра.

Лав Исавријанац (717—741). — Ираклијеву династију обори и утврди своју *Лав Исавријанац*, који беше нискога порекла. Арављани беху опет дошли под зидине Цариграда, по их он потуче и поље борбе пренесе у Малу Азију. Старао се да помогне бедном стању народа мудрим и увиђавним мерама, и то му пође за руком; али што се умеша у верозакоње послове и забрани иконе као предмет идолопоклонства, како је он мислио, изазва још веће верозаконо време. Хришћани се поделише на два табора: *иконопоштоваче* (иконодуле) и *иконопротивнике* (иконокласте) и отпочеше између себе страшне стогодишње борбе, које често потресаху византијску државу и престо.

(Наставиће се)

ПЕДАГОШКЕ СТВАРИ

РЕЧ И СТВАР У НАСТАВИ

(Наставак)

Дете се врло мало уме да користи и својим приметима, које је скоро добило за *уиромкавање свога сопственог напрезања*. Како оно мало уме да употреби такве примете за умањивање свога напрезања, то јест, како је оно неспособно да примете, које је у последње време стекло, доводи у везу и рад при својим покретима, то нам показује једно посматрање над дететом од 16 месеци. Пре сам ја метао пред дете један на крај обешен прстен од слонове кости, и кад год бих то урадио, ја сам говорио детету „дај ми прстен“. После неколико недеља ја опет то поновим, али овако. Прстен обесим на једном, стоју дугачком, црвеном концу о столицу, тако, да је дете, које је седело на истој столици, могло са свим лако да дохвати крај на коме је

прстен, а међу тим сам прстен оно је с тешком муком могло дохватити. Тад ја поновим оно: „дај ми прстен“, и дете, чувши реч „прстен“, није се машило за крај на коме је прстен, и који је оно *лако* могло дохватити да се ни мало не сагиње, него се одмах поче сагињати и пружи руку за *сам прстен*, дохвати га и додаде мени. Ово сам опет поновио, и дете никако да увиди, да ми прстен може лакше додати, кад га ухвати за крај.

При мирисању каквог цвета или у опште ма каквог пријатног мириса, дете за дуго време држи и уста отворена, а и то је, такође, један знак, да је разум код њега мало развијен. Но и такви недостатци образовали су се са свим доследно од оних утисака, које дете раније добија и према томе су са свим при-

родна последица од првог искуства. Најпре дете добија у исто време пријатан (млечни) мирис и пријатан укус заједно, и онда оно после мисли, да се свуда мора осетити и пријатан укус, где се осећа пријатан мирис. У 17-ом месецу дете још није одвојило појам укуса од мириса, него су му обадва та појама један: мирис — укус.

Утисци који се добијају преко уџа, обично се раније разликују од осталих утисака, а памћење тих утисака обично настаје доцније. Но ипак деца, која су примљивија за музику а вежбају се у томе још из малена, могу да запамте и *мелодије* још у првој години свога живота. Једно женско дете, коме су певали неке Фребелове песмице и уз то показивали и покрете руку и ногу, који с песмом иду, умело је већ у 13-ом месецу свога живота све те покрете без погрешке да изврши само кад му се ма шта од тих песмица почне певати или кад се ма и један део само изговори. Овако рано и овако сталне асоцијације покрета са приметама гласа могу само онда деца правити, кад имају интереса за такве ствари, т. ј. кад им се пажња често и трајно обраћа и концентрисава на оно што треба у свезу да се доведе. Исто ово дете могло је у 19-ом месецу не само да пева с другима своју омиљену песмицу „ко ће у војнике“, него је било у стању да настави песму, ако би га ма где прекинули у певању. Истина, у овом случају није ишло баш са свим течно, али је опет било лако разумљиво.

Али овде сем памћења и пажње мора се узети у рачун и наслеђе, пошто ће се наћи читавих фамилија, које таквога талента ни мало немају, и других, у којима су сва деца талентирана.

Оваким радовима никако се не доказује да дете има већег разума, него само јаче памћење и већу способност за довођење у свезу (асоцијације). Али ове асоцијације нису логичке природе, него само дресуром добијене навике, које чак могу сметати интелектуалном развоју, ако их буде сувише много. Јер већ због самог времена, које се мора употребити за оваке тековине, може се спречавати рано образовање самосталних представа. А сем тога, оваке су вештачке асоцијације скоро без икакве користи за духовни развој. И већ из овога разлога не могу одобрити оне

нарочито у Немачкој доста распрострањене претераности Фребелове методе, по којој се занимају мала деца.¹⁾

Детиња логика у почетку оперира, наравно с много већим појмовима по обиму, и за то много сиромашнијим по садржини, него одраслих; с појмовима, дакле, које одрастао никако више и не образује. Али опет дете са свим логички ради, и ако је при томе доста неумешно. Да наведемо неколико примера, који ће нам то објаснити.

Одрастао, пошто запречи кључаницом, врата, неће одмах пикати рукама да види да ли су са свик запречена; а дете од једне године чим гурне кључаницу (риглу) да запречи врата, оно после пипка пажљиво да види да ли су доиста закључана. А тако оно чини с тога, што још не разуме свезу врата са кључаницом. Јер и у 18-ом месецу дете покушава са сваком кључем, који добије у руке да откључа сто, т. ј. ону горњу даску. Међу тим у 12-ом месецу и ако гледа и пипа затвор било на столу или вратима, оно се и не сећа кључа, нити разуме једну једиту реч.

Одрастао ће најпре видети да ли има воде у кропионици (канти) па ће онда почети да задева цвеће; а дете од једне и по године које је видело како се полива цвеће, особито се задовољава да и с празном кропионом иде од цвета до цвета, и да на сваки нагне кропионицу, као да га, бајаги, залива и као да вода постаје само кад се кропионица нагне. Код детета је појам „кропионица“ исто оно што и „напуњена кропионица“; јер оно је најпре упознало прву.

Многе ствари од онога, што се у првом детињству приписује фантазији, највише постају образовањем овако нејасних појмова; оснива се дакле, на томе, што дете у овом времену не може да свеже сталне и најважније знаке у јасно ограничене појмове. Што

¹⁾ Фребелова метода ни његова *Забавишта* (Дечије баште) још нису код нас добро познати и с тога је добро да имамо на уму, да Прајер овде говори противу *претераности*, а не противу саме Методе и *Забавишта*. А у томе ће му сваки одобрити. Фребелова *Забавишта* имала су, и данас по негде имају неких недостатака, којих је сваки дан мање. Али ти недостаци и претераности долазе од недовољне педагошке спреме, а не од Фребелове Методе.

дете у 23-ћем месецу узме празну шољу, па из ње срче и гута, и то више пута и свакад с веселим изразом лица; та „игра“ долази пре свега отуда, што оно још нема тачно одређеног појма о томе шта је „пуна шоља“. Дете је тако често у једно добијало примете о суду из кога се пије, с његовом садржином, и обадвоје ово свакад је било везано с пијењем, те услед тога, после, оно свакад све то заједно и узме, и кад једно примети, онда оно одмах замисли с тиме и оно обадвоје друго, и мисли да свакад све то заједно мора и бити и отуда после долази оно задовољство што дете из празног крчага или каквог суда „сипа“ у празну шољу, и што пије из празне шоље (у 2 до 5-те године). Овако чине и одрасли при представљању на позорници, али то овде има увек неког језичног значаја; тиме се нешто показује другима, док међу тим, код детета, које само самцито за себе и за свој рачун такве „игре“ изводи, задовољство се састоји у томе, што оно тиме производи већ усвојене („уобичајене“) представе у свези с пријатним осећањима, које су релативно јасне али ипак издвоје се из магловите масе неодређених примета. Ове слике у памети (сећања) дете са свим супстанцира, узима их за истинске предмете, као што су и халуцинације код дудих, а то по свој прилици с тога, што млад мозак непосредно — без рефлекса — задржи (запамти) чулне утиске, те онда се слика сећања која је од таквих утисака остала у памети, због своје свежине, не може увек сигурно да разликује од онога, што се примећује чудима у истини. На овоме се оснива већина игара, које сама деца зналазе. Међу тим неке дечије игре (у 15-ом до 18-ог месеца) већ показују извешан интелектуални напредак. У ове спада она игра, кад се деца крију и траже једно друго (нарочито у 17-ом и 18 месецу) и после са овом слична игра *тражење*, у којој деца сакривено дугме, колач или што друго треба да нађу (у 15-ом месецу).

Вежбањем у оваким играма, где деца имају да траже намерно скривене познате предмете, може се интелигенција мале деце лако попети до врло великог степена, тако, да она при крају друге године већ разумеду многе простије „мајсторије“ и обмане, које се хитрином и умешним покретима производе, као што је на пример, она да нестане карте.

Међу тим, пошто сам овака вежбања био прекинуо неколико месеци, па их поново преузео с дететом, могао сам га опет обмањивати, као и пре.

Лакоћа та, с којом се деца могу обмањивати, много више долази због недостатка искуства, него због недостатка разума. Дете од године и по узме неколико листова и даје их овци или јелену, посматрајући непознате животиње с неким плашљивим изненађењем. После неколико дана дете то види зебу, која скакуће преко пута, и одмах вида траву и даје јој, мислећи, да ће и зеба узети из његове руке ону траву и појести. — Ово сам ја са свим тачно посматрао на моме детету, као и Сигисмунд¹⁾ на своме. — За такав рад дете се не може назвати „глупо“; јер у овоме поетупку види су само незнање, недостатак искуства, и такав детињи рад није никако нелогичан. Глупим могло би се назвати дете само у оном случају, кад оно не би умело да направи разлику између тих животиња, које је хранило, кад не би, дакле, познало да зеба није овца ни јелен. Дете од 2¹/₂ године узима само џепни часовник и држи га најпре на левом па онда и на десном уву, и обадва пута прислушкује, па за тим вели: „часовник иде и опет иде“, и за тим чисто раздрагано окреће се, и прстом показујући на дуварски часовник, узвикује: „И овај часовник иде“. Таква самостална индукција с разлогом се може сматрати као један знак детињег разума. Јер дете је, истина, куцање часовника често примећавало и гледало на великом часовнику како се шеталица креће, али опет треба велики степен апстрахирања па да се појам „часовник ради или иде“ споји с видљивим кретањем шеталице, од које се не чује кретање, и с куцањем џепног часовника, које се истина чује, али се не види.

Да се моћ *апстрахирања*, и ако још у врло несавршеном степену, јавља још у првој години детињег живота, по мојим посматрањима стоји као извесна ствар. Мало дете (одојче) заочи неку одлику или особину, која му је особито уочљива, на пример бео изглед млека. И сад „издвајање“ или „апстрахирање“ састоји се у томе, да се ова особина издвоји

¹⁾ Он је пре Прајера издао једно дело о развиту детета у првим годинама. Преводаца.

из многих других утисака, који се кроз око добијају, и да се стопи у један појам. Именоване ових појмова — а оно настаје на неколико месеци доцније — са неправилним и непотпуним речима само је један спољни знак ове апстракције; и то име појма није ни мало помагало стварању његовом, него је постало тек онда, пошто је појам већ готов — име је последица а не узрок појма, као што ћемо доцније опширније (у обадве идуће главе) показати.¹⁾

¹⁾ У овим двама главама Прајер говори «о суштини учења језика» и о првобитним гласовима и првим почетцима говора једног детета, на коме је у прве три године сваки дан посматран развитак језика.

Прва глава стоји у тесној вези са чланком, који овде износимо, и за то ћемо из ње навести неколико важнијих ствари.

«...Онда је јасно, да сва деца, која чују, и ако још не могу говорити, многе речи понављају које не разумеју, и многе речи разумеју и ако их не могу поновити, као што вели Кусмаул. Али ја морам додати: да деца тек онда могу бити у стању да понове неку реч, коју нису разумела, пошто су већ разумела пеке (макар и друге) речи — Извесно је, да је код већине — ако не и све — деце у почетку више развијен разум него језик, јер импресивна страна више се и раније почне вежбати, него експресивна — артикуларна. Изгледа да она деца најраније науче језик, која најраније почну подражавати, и код којих велики мозак најбрже расте, али најраније и престане рашћење. Међу тим деца, која доцније почну подражавати и која у овоме нису онако окретна, као прва, већина доцније науче и говорити, и већином су интелигентнија. Јер са вишим радњама и мозак више расте. Код прве се деце култивираније више центромоторски део, те услед тога се сензорски, чисто интелектуални, занемарује. И код животиња је обично умна страна у толико сабија, у колико мозак брже и за краће време расте. Умни развитак детета биће бољи, ако се оно више вежба да смисао речи схвати, место да бесмислене речи само ионавља. И баш периода, у којој ово бива спада међу најинтересантније стадијуме духовног развитка. Дете не зна да каже што год речима, али за то оно разноврсним покретима и гласом даје читаву гомилу доказа о своме умном развитку и својим жељама. Дете у овоме стадијуму ради као и одрастао, који је из књиге научно неки страни језик, те с тога не може потпуно да разуме говор тим језиком, али опет по нешто му је разумљиво, и по томе он скрива главни смисао целог говора. И дете у овоме времену може поједине речи јасно чути, њихов појам схватити и читаву мисао исказати покретима, и ако не зна ништа више говорити сем оних неколико чисто детињих, бесмислених гласова и слогова. —

Али «покретљивост говорних органа и техника за образовање гласова није јеш никакав говор. Тиме се само помаже учење говора; али при првом покушају кад дете почне подражавати поједине слокове и речи, већ се види како је та помоћ од мале вредности. У 10-ом месецу дете се већ умори напреженим се да изговори да. —

«...Све кад се узме у обзир, онда се одојче или одбијено од сисе мало дете, по умном развитку мора сматрати као развијеније, него животиња из виших класа; али онај већи развитак детета не долази због знања језика. Јер и прето разуме многе речи свога господара, и покретима показује да разуме и читаве мисли, и ако га нико не може научити да то речима каже. Но за то, ено нам палагаја, који све гласове научи. Дете, дакле које покретима и понашањем својим показује да разуме поједине речи, и које већ многе речи, и не разумевајући им смисао, подражава и изговори, не стоји из овог разлога на вишем ступњу умног развитка, него какав добро дресиран алазски слон или арапски коњ, већ се тога, што оно има много више и много комплициранијих појмова.

«Код природно развијене и здраве деце периода животињског разума траје највише до краја прве године. И много пре него што дете наврши прву годину, оно је већ помоћу осећања пријатности и непријатности, која оно још од првих дана живота са свим тачно разликује — и ако за ова осећања оно речи добија тек у другој и трећој години — бар у једној области, а то је храна, образовало више или мање добро ограничене представе. С правом вели и *Comptes*, да се појам о храни образује помоћу осећања глади и са свим независно од језика. По свој прилици ово је први појам који одојче образује. Само што дете мало (одојче) не би овај појам, кад би га именовало, назвало храна, него под тим разумело све на свету чиме се глад отклања.

Веома је важно, да овај факат о постајању представа — и то не само чулних примета него и појмова — независно од језика нарочито истакнемо и утврдимо, јер он се коси с мишљењем, које је до сада (а и сада) владало о овој ствари.

Ко год је свесно посматрао духовни развитак малог детета (одојчета) морао се је уверити: да образовање представа није везано за учење речи, него на против, да најпре мора бити представа па тек онда се може разумети реч; дакле: да су представе неопходан услов за учење говора (језика). Много раније него што дете разуме једну једиту реч, много пре, него што оно један једити саог у одређеном смислу консеквентно употреби — оно већ има много представа, које исказује разноврсним покретима и гласом. Овде нарочито долазе представе, које се добијају пипањем и гледањем. Асоцијације од опипаних и виђених предмета с утисцима укуса, по свој прилици су први творци појмова.» Овде сад Прајер изводи како се детету износи разноврсним течностима напуњена стакленцад, (флашице) па оно неће се машини ни за ону, у којој је првено вино, нити за другу, трећу, у којој

Врло би интересно било, да се баш у овом најранијем добу учини и прикупи што више посматрања о овој логичкој моћи, јер у то време још нема говора, који би помагао или одмагао логичким операцијама. Међу тим

је каква плава или зелена течност, него само за ону, у којој је млеко или мљечне боје течност. Знак да већ има представу, и ако не зна име њено, није икакву реч разуме, и после значи: да је дете већ апстрахирао појам хране од саме флаше (стаклета); јер кад не би тога било, онда зашто не би узело свако стакло, па ма што у њему било. «Представе су, дакле, независне од речи». (Све посматрања, која је Прајер и на своме детету чинио). —

«... Шта више, могуће је да се представе непрестано образују пошто човек са свим изгуби *чамћење речи*, као што то у једном интересантном примеру, о коме се много говорило, показује *Lordat*. Но ипак овим није доказао да се и *виши* појмови могу образовати без претходног знања језика (говора). Јер на сигурно можемо рачунати, да појмове, који су општији од оних најпростијих апстракција, могу образовати само они, који знаду потпуно да говоре. Интелигентна алаиска деца имају истина много више и много сложенији представа него једна паметна животиња, али за то немају много више виших апстракција. И Код одраслих, који располажу с врло мало речи, моћ апстрахирања (уопштавања) остаје слаба као и код деце... Али из тога се никако не може извести, да без речи не може бити никаквих апстракција. Шта више мени изгледа са свим вероватно, да човек најбрже мисли о најапстрактнијим стварима без суделовања речи, и тек после он доводи смишљено у везу с речима. У сваком случају остаје као сигуран факат, да интелигентно дете образује многе ниже појмове без икаквог знања речи; оно дакле, апстрахира без речи...»

Није нужно ни да напомињемо — јер то се јасно види из претходнога — да Прајер сматра као први услов и за оне највише апстракције, за које треба и језик, само стварно знање дакле посматрање истинског света. Чулно примећавање, само искуство остаје као прва и једина основа целог човековог духовног развика; а речима се само потпомаже тај развика и то у *доцнијем* времену, пошто је стекнуто доста искуства и стварног знања, те се разуме сав значај употребљених речи. Па и тада човек не мисли помоћу речи, већ помоћу оних представа, које се имају речима, али се не могу помоћу речи стећи. Огуда и долази оно, што и образовани људи увек имају више знања више представа него самих речи, и што о једној истој речи ни двојица немају потпуно једнаку представу, и ако обадвојица ту реч са свим једнако и правично изговарају. Па колико примета и представа има, које ми никако речима не можемо ни да кажемо, ни да опишемо све оно и онако како чулима примећујемо? Ми имамо, дакле, више представа, више знања, него речи. Огуда и оно, да

овака су баш посматрања најређа, и ту имамо најмање материјала. Кад дете у 12-ом месецу, чувши куцкање црног часовника, први пут каже *тик — так*, и при томе погледа на дуварски часовник, то не значи да је оно тада »први и ако још непотпуно и нејасан појам образовало«, као што мисли Г. Линднер, него дете је тај појам образовало још пре, па сад га је први пут само именovalo.

Дарвин је први пут приметио на своме детету »неку врсту практичног размишљања« у 144 дан после рођења. Тада дете узе прст свога оца и донесе до својих уста, по он својом руком спречи сисање. Али сад дете, место са свим да уклони руку, почело је гладити руком по прстима тако да је могло врх прста до уста принети. Ова је процедура више пута поновљена, и као што се види није била случајна него хотимична. Дете од 5 месеци већ прави асоцијације представа независно од сваке наставе и поуке. Чим се оно у томе времену обуче и метне му се капица на главу, одмах хоће да се изнесе, и ако то не буде оно се наљути.

Колико доцније може бити јака *логичка снага без речи*, показују још и следећа посматрања.

Пошто је моје дете, као и Сагисмундово (обадвоје у 15-ом месецу) опржило прст на пламену од свеће, после га никако ниси могао покренути да приближи своје прсте пламену, и ако је по некад само по мало пружало руку, као да хоће да задиркује пламен, и опет је брзо скупљало не додирнувши га. У 18 месецу већ и само узме какво мало дрвце и баца га кроз отвор на затвору од пећи, погледавши за тим са свим поносито на своје родитеље. Оваки поступци детета показују више од самог подражавања.

Моје је дете у почетку увек гласно плакало, кад би му се уста убрисала, а међу тим, од 15-ог месеца са свим мирно то подносило. Али овде морам приметити и то, да се је та за дете одвратна операција, увек брже свршавала, кад је оно мировало, а дуже је трајало кад се је противило.

различни људи не разумеју исти појам под једном речи.

«Кад би речи биле довољне» вели Прајер на другом месту «да се јасни појмови тачно искажу, онда већина теолошке и «философске литературе не би егзистирала». (Наставиће се)

НАУЧНА ХРОНИКА

Камени и гвоздени метеорити. Није ретко видети како с огромне висине уз грмљаву са шуштањем и светлошћу падају гвоздена тела и камење. У најстаријим писменим споменицима помињу се камене кише и падање посебног камења или читавих гвоздених хридова. Па ипак многи научници прошлога века нису обрађали никакву пажњу на овај интересантан појав природни, а неки су чак оспоравали и могућност његову све, док није познати физичар Хладни год. 1794. признао ову истину и доказао космички постапак таквих тела, да она т. ј. падају из веће или мање даљине васноног простора. Овим, на земљу падни, предметима често су у стара времена одавале божанске почасти, као н. пр. оноем гвозденом хриду (стени) штитастог облика, што је пао у Риму за царовања Нуме Помпилија, или црном камену у Таби близу Меке, који, по испитивању Пирчевом, није ништа друго до један метеорит. С тога, што ове ствари падају из атмосфере, и што се претпостављало да у њој и постају, оне су биле прозване још давно *аеоролити* (аер ваздух). Сада је тај назив готово свуда замењен другим — метеорити (метеора—појава на висини), којим је отпала претпоставка, да таква тела постају у нашој атмосфери.

Пред само падање метеорита ноћу се увек опажа светлост, а дању мали облак. У помрчини метеор изгледа као ватрена лопта, која се брзо креће по небу. После неког времена ватрена лопта застане, па се онда, често са шуштањем, распрене у комаде, после чега метеора нестане, али с онога места, где је лопта била застала, падне на земљу једна стена или неколико комада.

Брзина, коју достигне метеор, ступајући у нашу атмосферу, износи по 4 миље и више у секунду, т. ј. она одговара брзини, којом се крећу планете сунчаног система. Отуда се закључује да се метеорити првобитно крећу у васелени као планете, и да земља себи привуче оне од њих, који се у свом кретању сувише земљи приближе. Ово се привлачење овако објашњава. Због превелике брзине којом васеленска тела ступају у атмосферу, ваздух се, од прилике онако

као у ваздушној пушци, не могући се склонити на страну, сабија, па се с тога и загрева. Исто се тако загрева и површина метеорита, од чега долази његово топљење. Сем тога ваздух, скренувши после сабијања у страну, збацује с метеорита растопљене капље. Услед тога се око метеорита образује ватрен омотач, који је много већи од њега самога. Док метеорит лети, остаје иза њега безваздушан простор, који се почиње пушити на неком растојању иза метеорита, и то с јаком праском. Овим се објашњавају они громовни удари, који се чују у самом почетку појаве. При сабијању ваздуха метеорит производи извештај рад, према чему се његова жива сила смањује; на послетку ње се толико потроши, да се убрзано кретање заустави отпором збијеног ваздуха: метеор застаје, па онда почиње на земљу падати, и то по закону земљине теже. У тренутку застајања онај збијени ваздух пред метеоритом почиње се, прво, на један пут растурати на све стране и, друго, запремати празан простор иза метеорита. Због тога постају јаки громовни удари.

Камени метеорити нигда нису много велики, не достижу чак ни један кубни метар. Највећи камен, који је пао у Книгинији, тежио је свега 294 кгр., а имао је запремине 0,084 куб. метра. Чешће су такви комади мањи од песнице; међу метеоритима, што падају читавим пљуском (камена киша), многи су једва као зрно грашка, а већина их је као прашина.

Метеорити су свагда покривени растопљеном кором, која је код камења смољава, црне боје, обично тамне а ређе сјајне. Кора на гвозденим метеоритима има особине ковалчине (згуре), сродне по саставу с магнетитом (магнетна гвоздена руда) и с особинама, што постају на површини гвоздених шипака при црвеном усијању на ваздуху. Којом су страном били окренути у своје лету кроз атмосферу напред, а којом назад: може се на неким метеоритима одредити по танким узвишењима од растопљене материје и по положају појаса од пене.

Унутарња маса метеорита кад што је

једнородна, али чешће то није. На прелому су камењани метеорити обично више или мање тамне сиве боје. Ту се кад што виђају црне бразде, које се гранају према кори; ове су бразде без сумње постале услед уливања растопљене материје с површине у пукотине од камена. Саставни делови метеорита, с незнатним изузецима, са свим се подударају с познатим телурним минералима. Склоп метеорита чешће је јасно кристалан, н. пр. зрнаст или порфираст; али кашто је и кластичан (слењен), сличан склопу брешчија и туфа. У обичног метеорног камења виђају се многобројни округли кристални умети, назвати зрнца (хондре). Због овога су најобичнији метеорити назвати зрнаши (хондрити).

Кристални склоп метеорита одговара кристалном склопу неких вулканских фела земље, а кластични — склопу вулканских туфа. Онакога склона, каквога су хондрити, није се нашло ни на једној фели минералној наше земље. Пошто су од лопте хондрита сродне с производима очвршћавања (стврдњавања), то их неки научници сматрају за отврдле капље и објашњавају постанак њихов експлозијом растопљене масе.

Спољни облик метеорита не подлежи никаквим законима; он је са свим случајан, кашто округласт, кашто с оштрим крајевима. Често је лако опазити да округлина крајева постаје топљењем површине. Тако је првобитни облик овде увек одломак, и на метеорите не треба никад гледати као на тела самостална, него само као на отпатке космичких маса већег размера.

Постанак и начин образовања метеорита у садање доба се објашњава на основу претпоставака потпуно вероватних. Кад замислимо понова сабране све отпатке у космичку масу, и то тако, да отпацки с већом специфичном тежином дођу унутра, то ћемо добити масу, сличну нашој планети, која под тврдом кором има тешку, врло вероватно, металну језгру, и то, као што се може мислити, гвоздену. Тако је дакле разложно претпоставити, да метеорити постају од једног или неколиких небеских тела, која имају једнак склоп са земљом, а која су се са свим или од чести распрсла у одломке. Немогућно је узети да је ово прскање постало

услед судара, јер би при том услови морали постати и већи хридови.

Тачније је узети да избацавање одломака постаје вулканском радњом. Ако су ова, планетама слична, тела имала незнатну величину, то је њима привлачна снага била недовољна, да прикупи на својој површини све одбачене одломке. Тако растурени крећу се ти одломци у небесном простору; повећи и масивнији међу њима при повољним приликама падају к нама као метеорити, а мале и буаве прогута земљина атмосфера, у којој се они јављају као звезде падалице, као што је нпр. било 14. Новембра 1885. на нашем небу.

Метеорити, слични прашина или претворени у праšину у ваздуху, поступно се спуштају на земљу. Много пута је посматрана на снегу гвоздена прашина. Једном су била нађена на дну тихог океана наслагана зрнца брочзита, покривена кором магнетита, а врло су била чалик на зрна метеорног камења. Репар сматра та зрнца као метеорску праšину.

Познавање саставних делова метеорита и поређење њихно с телурским минералима (телурити) има веома велики значај. Минералних фела међу метеоритима, за сада познатих, нема баш много. По највише од њих припада природним елементима, сумпорним једињењима, оксидима и силикатима.

Гвожђа има у понајвише метеорита. Маса тако званог метеорског гвожђа поглавито се састоје из њега. Њима се приближују и они метеорити, који садрже у својој основној гвозденој маси порфирасто расејане кристале и зрна силикатних минерала, и најпосле масе каменог изгледа, у којима је гвожђе растурено као само танка мрежа, или се јавља у посебним комадима. У музеју императорске академије наука у Петрограду чува се позната стена „Паласово гвожђе“, која је тешка 42 пуда (688 кгр.), а нађена је на коси планине Ксепира (Сибир), недалеко од Јенисеја. Овај метеорит носи у себи растурена зрна силикатних минерала.

Метеорско гвожђе свагда има у себи никла, дакле оно је стапање двају метала. Његова је кристална система правилна, припој је потпун и иде паралелно са странама коцке. Да би познали његов састав, углачане површине обично се поливају азотном кисели-

ном. Већина примерака метеорског гвожђа показује после нагрizaња лепе цртеже, назване Видманштетове слике, по имену аустријског научника Видманштета, који их је пронашао 1808. год. на загребачком метеориту (пао 26. Маја 1715. год.). Ове слике постају из многих танких жилица, узајамно испресецавих и с удубљењима, преплетеним међу собом. Видманштетове слике постају тиме, што оно гвожђе, које има мање никла, киселине, јаче нагрizaју него ли гвожђе, које има више никла, те ово с тога гради испучене жилице или шипчице. То је навело Видманштета на мисао, да снима изнагризане гвоздене масе као штампарски слог, што му је са свим и пошло за руком. Тако је настала могућност добивати снимке, природи верне, какве вештина не може створити.

У метеорском камењу сем гвожђа нађени су још ови минерали: 1. графит, 2. магнетни шприт, 3. магнетит, 4. хромна руда гвожђа, 5. тридамит (један силикат), 6. оливин, 7. бронзит, 8. пироксен, 9. триклипични пољски шпат (плагноклас), и 10. стакло, сродно с опсидијаном.

Сем тога у њима су нађене и такве ствари, каквих се до сада у недру земљином није находило, а на име: 1. калцијума сулфид (CaS —одамит), 2. хромни сулфид (CrS —добрелит), 3. гвоздени сулфид (FeS —триолит). Вода, која је у незнатној коликоћи нађена у неком метеорском камењу, као да није првобитно улазила у њин састав, него је била упијена после пада из околне средине. Таква претпоставка потврђује се тиме, што у метеоритима нема кварца и водених силичних једињења, а овај случај показује, да вода није учествовала при постанку метеорита.

Одавде се може извести закључак да метеорити чине делове небеских тела, чија је кора, образована чврстућем, била још у првој мени свога развића, а није претрпела никаквих измена утицајем воде.

О српским метеоритима види Д-ра Ј. Панчића „Соко—Бања,“ Београд, 1880.

Заједничко мерење времена. Да би се утврдило једнолико рачунање времена у целом свету, држати су Октобра 1883. у Риму и Октобра 1884. у Вашингтону међународни

метеоролошки конгреси, на којима су били представници свих образованих држава. На тим су конгресима претресана два питања особито велике вредности. Прво је питање било: како да се утврде географски подаци о дужини тачним одређивањем почетног меридијана. До тог су доба француски географи бројали по париском маридијану, Инглези по меридијану од Гринвича, Руси и Немци по далеком меридијану од Фера. На поменим је конгресима утврђено да се гринвички меридијан сматра као први. — Друго је питање било: како да се утврди заједничко светско време или како би се једнолико могли уредити часовници на целој земаљској лопти. Ово је питање изазвало разне препирке, и по свој прилици неће скоро бити расправљено. Да покажемо какве би промене за собом повукло ново рачунање времена. У будућности не би било дневних и ноћних часова, и време би се рачунало од 1 до 24; тако бисмо имали $13\frac{1}{2}$ и $22\frac{3}{4}$ часа, како се већ одавно броји у морепловству и астрономији и што би се брзо могло одомаћити у друштву, јер би се тиме уклонили многи неспоразуми. Природно је да треба утврдити један заједнички почетак дана, и то је било предмет спора на оба конгреса. И док су на конгресу у Риму претпостављали да се подне сматра као почетак дана, као што је то примљено у морепловству и астрономији, дотле су на против у Вашингтону предлагали да се дан рачуна по гринвичком меридијану, од поноћи до поноћи. За свакидањи живот ово би било најбоље; али треба напоменути да би се само за оне што живе под гринвичким меридијаном дан заиста почињао у поноћи, кад сунце стоји на најнижој тачци. За друга пак места почетак дана, па према томе и подне, мењали би се према разлици у дужини од Гринвича. Тако нпр. у Берлину сунце достиже своју највишу тачку у 11 часова и 16 минута, а у Петрограду на 2 часа и 2 минута пре него у Гринвичу. По томе, да би се одредио прави почетак дана, потребно је знати разлику дужине свога места живљења према Гринвичу. Због тога, што сунце пролази за један час 15 степена по небу, за људе, који живе под 15. степеном источне дужине од Гринвича, дан би

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

www.unibg.rs

се почињао за један час раније; за оне, што живе под 90. стеном западне дужине од Гринвича, сунце би излазило за шест часова доцније. Незгода је ова само привида; људи би се брзо навикли на ново рачунање, тим пре, што оно не би донело никакве измене у начину живота. По томе, читајући о каквом било природном појаву (земљотресу, северној светлости, кометама и т. д.), одмах се можемо домислити, шта се у то време дешавало код нас. А за путнике ново рачунање има још и ту добру страну, што не би морали на свакој граници дотеривати своје часовнике. За железнице и телеграфе заједничко рачунање времена особито је значајно. Садашњим часовницима нису потребне никакве битне измене: на листу (циферблату) између дваест цифара само треба уметнути даље цифре до двадесет и четири, које ће служити за рачунање друге половине дана.

Афрички пигмеји (човечуљци). На више места многи испитивачи Африке помињу неку врсту кенеца, који, по њиховој претпоставци, морају живети у унутрашњости ове земље. Још Херодот прича о тим загонетним створењима; па ипак су сви ови извештаји изгледали тако невероватни, да им се престало веровати. Тек се у садашњем веку појавише нови, одређенији извештаји. Кунинг прича о врсти људи-мајмуна, које је он видео у Африци; Гордон описује ове створове, и пореди их с великим мајмунима, који су веома налик на људе. При свем том ниједном испитивачу није пошло за руком, да оно што је видео доказима потврди. Доктор Швајцфурт, у свом спису „Три године у средини Африке“, прича како је близу језера Нгами наишао са својим вођама на село, у коме је, на своје чудо, затекао саму децу, која трчаху за њим, дерући се и скачући. Обрадивши се вођама с молбом, да га избаве од досадних малишана, он доби одговор, да то нису деца него војници. Тада испитивачу паде на ум: да нису то они загонетни пигмеји, о којима прича још Херодот? Даље казује Др. Швајцфурт да је он провео код њих три дана, е да би се упознао с њиховим обичајима. Њихов се говор састоји из неразумљивих грлених звукова и честог клоцања

језиком, а брзи покрети заиста чине сличним ове људе мајмунима. Ипак не пође Швајцфурту за руком, приволети ни једнога пигмеја, да пође с њим у Европу. Капетан Фарини, заинтересован извештајима Гордона, Кунинга и Швајцфурта, и сам оде у Африку, и близу језера Нгами, на северу калагарске пустиње, нађе неколико села, у којима живе кенеци. Помоћу богатих поклана капетану Фарини пође за руком да наговори 12 људи, да се крену с њиме у Европу. На жалост, половина се дружине разбеже после доласка у Капштат. При свем том шест пигмеја или „земљаних људи“ (тако названих од њихових станова у земљи) одважни путник довезе у Инглеску. Мала ова дружина обрати овде велику пажњу на се. И сами се научници и природоиспитачи веома задивише, видећи да се потврђују пређашњи извештаји, који се сматраху као гатке. На челу ове пигмејске дружине стоји Н'Коп-Н'Кин, у својој 42 години, величина у свом роду. Он је висок 4 стопе и 6 палаца (1,37 мет.); жена му Н'арбеки прелази га за $\frac{1}{2}$ палца. Омиљени вођин играч Н'фин-Н'фан, весео момчић, има у висину 4 стопе и 1 палац; он изгледа много јачи од лавовског ловца Н'Ко, који ти се чини као дете од 12 година, и који је неколико пута ишао у лов на лавове, о чем сведоче ожиљци на његову телу. Најмлађи је у дружини шестогодишњи дечак Н'аркас. Кожа је у пигмеја масти сјајне жуто-циметске, мишићи су им добро развијени, а грудни кош јакога састава. Глава им је покривена грубом косом, а брада им не расте велика. Пигмеји су већ обишли Француску, Инглеску и Немачку; познати антрополог професор Вирхов посветио је неколико часова испитивања ове расе и потанко је описао у „Антрополошким новинама“. У почетку Јула ове год. довео је капетан Фарини феноменалне људе и у Петроград, и у „зоолошкој градини“ показивао их свету.

Број свега становништва на земљи. Број земаљских становника износи, по последњем бројању, 1.450.000.000 људи, који су расподељени тако, да огромни простори земље остају ненасељени. Најгушће је насељена Азија, чиј број становника допире до 800 милијуна, што чини 120 људи на једну ен-

гласку квадратну миљу. За њом долази Је-вропа, која има 320 милијуна становника или 100 људи на квадратну миљу. Становништво Африке броји 210 милијуна, Америке 100 милијуна, а неких великих и малих острва земљине лопте 10 милијуна. Бели према црнокожима стоје као 5 : 3. Осталих 700 милијуна варакају у масти своје коже између затворено-циметне и жуте. — Од свега људства на земљи 500 милијуна је одевено како треба, т. ј., да би покрили своју наготу, носе потребно одело сваке врсте; 700 милијуна

иде полуодевено, покривајући само неке делове свога тела; 250 милијуна остају готово са свим наги. Осем тога, 500 милијуна од свега становништва живе у кућама, које имају потребне угодности; 700 милијуна у колибама и пећинама, које у свом уређењу немају никаквих знакова цивилизације, а 250 милијуна немају баш никаквих станова, те живе у потпуно дивљачком стању. Три петине или 900 милијуна становништва наше планете стоје испод нивоа, на коме се, по нашим појмовима, почива живот човека достојан.

БЕЛЕШКЕ О ПРОСВЕТИ И ШКОЛАМА

Осмо путовање у унутрашњост Африке — срећно је извршио шведски поручник Глируп, који је на служби у држави Конго. Првих седам путовања предузимали су Ливингстон, Камерон, Стенлеј, Серпа Пишто, Висман, Арно и Капело и Ивенс. Глируп, проведавши три године у Африци, пошао је с караваном на пут од станице код Стенлејева (водо-пада), и после осам месеца стигао до обале инђиског океана. Пут се његов подудара, само у противном правцу, с путем, којим је ишао Стенлеј 1877. године.

смесе. Помепута старина овога списка одређена је врло тачно; по томе он води порекло од времена кад је Мојсије навршио 21. годину.

У руске духовне семинарије — уписао се ове године доста велики број гимназиских ученика. Протлих година обично су ђаци из семинарија ишли у светске школе, али из гимназија у семинарију сада први пут.

Православље у Јапану. — Православна (руска) црква у Јапану броји сада 19.000 хришћана; до сада су основане 184 црквене општине; у школама ових општина учи 350 ученика. У последњој години крштено је 1467 Јапанаца, а међу свима православним свећеницима било је 12 урођеника Јапанаца. Руски св. синод препоручио је саветима духовних академија да објаве свршеним студентима позив, којим се нуди ко има вољу да ступи у састав јапанске православне мисије.

Уметничка блага Париза. — У Паризу је ту скоро начињен опширан инвентар уметничког имања, које чини својину овога великога града. Укупна вредност ових производа износи 12,256.660 динара (франака). Из ове суме 4.178,660 франака иду на уметничке производе у 68 париских цркава. Уметничка блага (скулптура, слике итд.) цркве Сен-Есташ и Сен-Жермен де Пре знаоци су оценили на 1.342.000 динара. У градском складишту на булевару Морлан чува се 69 статуа, у вредности 389.000 динара. Вредност споменика, статуа и попрсја, што стоје у шеталиштима, на тржиштима и булеварима износи 1.000.000 динара. Од њих 90.000 динара иде само на колосалну статуу «Република» на тржишту Шато До. Осем тога, маса мање познатих уметничких производа у вредности 648.330 динара стоји у градском већу, у музејима, библиотекама и зборницама. И Париз, по броју својих уметничких блага, без поговора заузима прво место међу другим светским престоницама.

Најстарији медицински спис — заиста је онај, коме је израчунато да има 3428 година, а који је нашао професор Еберс код једног Арављанина у Тивама још пре неколико година, али је садржина тога списка тек сад позната. Написан јероглифима на свитку папируса, дугачком 30 аршина, спис овај садржи у себи рецепте од свих могућних болести, па између осталог и рецепт за бојење косе, у ком је потанко описана и мера